

Michał Wojnowski

Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku

Zaplecze nieprzyjaciela – oto teren, na którym rozgrywają się istotne walki Rosji ze światem zewnętrznym, gdzie Rosja odnosi zwycięstwa lub przegrywa. To co następuje potem, bywa tylko finałem absorbującym uwagę, lecz najmniej ważnym i najmniej istotnym¹.

Włodzimierz Bączkowski
(1905–2000)

Wstęp

Aneksja Półwyspu Krymskiego oraz będąca jej następstwem „wojna noworosyjska” stały się przedmiotem szerokiego zainteresowania zachodnich mediów oraz profesjonalnych ośrodków analitycznych funkcjonujących w państwach członkowskich NATO i na zachodniej Ukrainie. W opinii większości z nich działania rosyjskie stanowią nową formę zagrożenia bezpieczeństwa, którą określono mianem wojny hybrydowej (ang. *‘hybrid warfare’*)².

Mając na uwadze odrębną tożsamość cywilizacyjną państwa rosyjskiego, należy zadać pytanie, czy ocena przebiegu operacji krymskiej i działań prowadzonych przez Federację Rosyjską (dalej: FR) wobec Ukrainy, dokonywana przez pryzmat wykładni zachodniej myśli wojskowej, odzwierciedla rzeczywistą specyfikę rosyjskiej sztuki wojennej?

Celem niniejszego opracowania jest próba udzielenia odpowiedzi na to pytanie przez wskazanie, że pojęcie oraz koncepcja wojny hybrydowej są obce rosyjskiej teorii i praktyce wojskowej, co zostanie omówione w pierwszej części artykułu.

Działania prowadzone przez FR na południowym wschodzie państwa ukraińskiego noszą znamiona praktycznego wykorzystania znanych z przeszłości metod charakterystycznych dla rosyjskiej wojskowości, które obecnie wzbogacono o nowe rozwiązania technologiczne. Aby to ocenić, konieczne jest przedstawienie analogii między teoretycznymi aspektami tych działań a praktyką, co stanowi temat drugiej części opracowania.

¹ Cyt. za: W. Bączkowski, *Rosja wczoraj i dziś. Studium historyczno-polityczne*, Jerozolima 1946, s. 40.

² Zob. dla przykładu: H. Reisinger, A. Golz, *Hybrider Krieg in der Ukraine. Russlands Intervention und die Lehren für die NATO*, „Osteuropa” 2014, nr 9–10, s. 119–134; O. Tamminga, *Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell” 2015, nr 27, s. 1–4; C. Major, Ch. Mölling, *Eine hybride Sicherheitspolitik für Europa. Resilienz, Abschreckung und Verteidigung als Leitmotive*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell” 2015, nr 31, s. 1–4; D. Mastriano, D. O’Malley, *A U.S. Army War College Analysis of Russian Strategy in Eastern Europe, an Appropriate U.S. Response, and the Implications for U.S. Landpower*, Carlisle 2015, s. 47–57. Por. V. Usenko, D. Usenko, *Russian Hybrid Warfare: What are Effects-Based Network Operations and how to Counteract Them* [online], <http://euromaidanpress.com/2015/01/17/russian-hybrid-warfare-what-are-effect-based-network-operations-and-how-to-counteract-them/> [dostęp: 1 IX 2015].

Antycypując wyniki dalszych rozważań i biorąc pod uwagę ogromny dorobek rosyjskiej myśli wojskowej oraz czynnik mentalnościowy rosyjskiej kultury strategicznej, należy podkreślić, że ocena konfliktu rosyjsko-ukraińskiego przez pryzmat stworzonego na Zachodzie paradygmatu wojny hybrydowej wydaje się niepełna i nieobiektywna. Co więcej, w świetle tych czynników nie wydaje się możliwe stworzenie uniwersalnego wzorca (w opinii zachodnich ekspertów jest nim właśnie wojna hybrydowa), który miałby rzekomo charakteryzować rosyjskie metody prowadzenia konfliktów.

Wojna hybrydowa na Zachodzie i w Rosji

Koncepcja wojny hybrydowej w wojskowości krajów członkowskich NATO

Po raz pierwszy pojęcie „wojna hybrydowa” pojawiło się w amerykańskiej myśli wojskowej. Zyskało ono popularność dzięki narracji dotyczącej kryzysu izraelsko-libańskiego, czyli konfliktu między Izraelem a organizacją Hezbollah, który trwał od 12 lipca do 14 sierpnia 2006 r.³ Zaczęto je także stosować w kontekście kryzysu rosyjsko-ukraińskiego. Początkowo, podejmując próby scharakteryzowania rosyjskich działań na Ukrainie, posługiwano się takimi określeniami, jak „wojna nieliniowa” (ang. ‘non-linear war’) i „wojna specjalna” (ang. ‘special war’). Do połowy lata 2014 r. termin „wojna hybrydowa” nie pojawiał się w oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli NATO ani w rezolucjach sojuszu. Po raz pierwszy w odniesieniu do rosyjskiego sposobu prowadzenia działań na Ukrainie nieoficjalnie użył tej nazwy holenderski generał Frank van Kappen, który 26 kwietnia 2014 r. nazwał rosyjskie operacje „hybrydowymi”. W dniu 3 lipca 2014 r. władze Północnoatlantyckiego oficjalnie ogłosiły, że wojna na południowym wschodzie państwa ukraińskiego to wojna hybrydowa⁴.

Należy podkreślić, że definicja wojny hybrydowej jest niejasna i budzi spory wśród ekspertów. Zakres jej desygnatów nie jest stały i ulega ciągłym zmianom. Opinię tę potwierdza analiza kilku definicji zaczerpniętych z aktów normatywnych oraz opracowań autorstwa zachodnich i ukraińskich badaczy. Według nich pojęcie wojny hybrydowej należy rozumieć jako:

- syntezę środków charakterystycznych dla walki zbrojnej prowadzonej metodami konwencjonalnymi i działań o charakterze nieregularnym⁵,
- działania polegające na wykorzystaniu środków militarnych i niemilitarnych zintegrowanych w operacji, która ma zaskoczyć nieprzyjaciela, a potem umożliwić przejęcie inicjatywy i osiągnięcie korzyści przez oddziaływanie psychologiczne. W tym celu na dużą skalę są wykorzystywane działania dyplomatyczne, informacyjne i radioelektroniczne. Prowadzi się także operacje w cyberprzestrzeni, ukrywając jak najdłużej działania wojskowe i wywiadowcze, co następuje w połączeniu z wywieraniem silnej presji ekonomicznej⁶.

³ T. McCulloh, R. Johnson, *Hybrid Warfare. JSOU Report 13-4*, Florida 2013, s. 1–19.

⁴ A. Rác, *Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2015, s. 41.

⁵ *Hybrid Warfare. Briefing to the Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, Committee of Armed Services, House of Representatives, GAO Report 10 – 1036 R, September 10, 2010, w: Terrorism. Commentary of Security Documents. Volume 127: The Changing Nature of War*, K.E. Boon, A. Huq, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2012, s. 45–46.

⁶ *Hybrid Warfare. Challenge and Response*, „The Military Balances” 2015, nr 115, s. 18–19. Por. F.G. Hoffman, *Conflicts in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia 2007, s. 17–35; T. McCulloh, R. Johnson, *Hybrid*

- zespół różnorodnych działań prowadzonych przeciwko nieprzyjacielowi według określonego algorytmu czyli skończonego ciągu precyzyjnie zdefiniowanych czynności, koniecznych do wykonania określonych zadań. Cechą charakterystyczną wojny hybrydowej jest przewaga środków niemilitarnych nad walką zbrojną. Z tego powodu nie jest możliwe uznanie wojny hybrydowej za wojnę w klasycznym rozumieniu tego słowa, dlatego też postuluje się określanie działań dla niej charakterystycznych terminem agresja hybrydowa, który znacznie dokładniej definiuje specyfikę tego typu konfliktu. Głównymi desygnatami agresji hybrydowej są działania o charakterze informacyjno-propagandowym, wywiadowczo-dywersyjnym, polityczno-dyplomatycznym oraz ekonomicznym z elementami lobbingu i korupcji. Ponadto w ramach tego rodzaju konfliktu przewiduje się możliwość prowadzenia działań zbrojnych przy pomocy regularnej armii, sił partyzanckich oraz ograniczonego zastosowania taktycznej broni jądrowej⁷.

Należy uznać, że główną cechą charakterystyczną wojny hybrydowej jest dążenie do maksymalnej zbieżności i synchronizacji metod, środków oraz sposobów prowadzenia operacji militarnych i pozamilitarnych w celu zwiększenia efektu synergii. Pozwala on bowiem na osiągnięcie względnie trwałej przewagi nad przeciwnikiem. Rezultatem tej praktyki jest niwelowanie różnic istniejących między różnorodnymi środkami i sposobami prowadzenia walki na rzecz ukształtowania uniwersalnego paradygmatu czyli wzorca „organizacji różnorodności”⁸. To podejście metodologiczne charakteryzuje zachodnie koncepcje wojny hybrydowej, co odzwierciedlają opinie cywilnych i wojskowych ekspertów. Według Franka G. Hoffmana wojna hybrydowa (...) *charakteryzuje się zbieżnością (...) fizyczną i psychologiczną, kinetyczną i niekinetyczną, wojskowych i cywilów (...) sił zbrojnych i społeczności, państw i aktorów niepaństwowych, a także zdolności bojowych, w które są wyposażone*⁹. Na czynnik zbieżności parametrów konfliktu zwraca również uwagę płk Daniel T. Lasica. Według niego „hybrydowość” to logiczna kombinacja strategii i taktyki zmierzająca do wymieszania różnych typów działań zbrojnych¹⁰. Z kolei Robert G. Walker traktuje wojnę hybrydową jako wynik konwergencji zasad wojny konwencjonalnej i operacji specjalnych, płk John J. McCuen zaś definiuje ją jako kombinację wojny symetrycznej i asymetrycznej¹¹. Tak więc wojna hybrydowa w ujęciu zachodnich badaczy stanowi próbę sformułowania nowego paradygmatu badawczego przyczyn, przebiegu i skutków konfliktów rozpatrywanych w kontekście współczesnych problemów bezpieczeństwa, asymetrii działań militarnych, przewlekłości konfliktów regionalnych, podziałów kulturowych i negatywnych skutków globalizacji¹².

Warfare..., s. 35–41.

⁷ E. Магда, *Гибридная война: выжить и победить*, Харьков 2015, s. 29–30.

⁸ A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, W. Sokała, B. Zapala (red.), Warszawa 2011, s. 12–13. Szerzej na ten temat zob. A. Bousquet, *The Scientific Way of Warfare: Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*, New York 2009, s. 163–215.

⁹ F.G. Hoffman, *Hybrid Warfare and Challenges*, „Joint Force Quarterly” 2009, nr 52, s. 34.

¹⁰ D.T. Lasica, *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, Fort Leavenworth 2009, s. 11.

¹¹ R.G. Walker, *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*, Monterey 1998, s. 4–5; J.J. McCuen, *Hybrid Wars*, „Military Review” 2008, nr 2, s. 108. Por. A. Gruszczak, *Hybrydowość...*, s. 13–14.

¹² Tamże, s. 25. Por. A. Bousquet, *Chaoplex Warfare or the Future of Military Organization*, „International Affairs” 2008, nr 84, s. 915–929. Por. P.R. Mansoor, *Introduction: Hybrid Warfare in History*, w: *Hybrid*

Zachodni politycy, wojskowi i dziennikarze są przekonani, że tego rodzaju wykładnia ma swoje odzwierciedlenie w poglądach rosyjskich strategów. W ośrodkach decyzyjnych, mediach i społeczeństwach krajów członkowskich NATO i Unii Europejskiej panuje opinia, że w Federacji Rosyjskiej funkcjonuje obecnie „nowy model nowoczesnej wojny”, który nazywa się „rosyjską wojną hybrydową” (ang. *‘Russian hybrid warfare’*). Genezy tego „nowego” sposobu prowadzenia wojny stosowanego przez Rosję niektórzy zachodni eksperci upatrują rzekomo w *strategii działań pośrednich*, którą opisał brytyjski wojskowy Basil Liddell Hart, *strategii totalnej* Ericha Ludendorffa oraz w koncepcji zastosowania nieograniczonych środków walki propagowanych przez chińskich wojskowych Qiao Lianga i Wanga Xiangsui. „Rosyjska wojna hybrydowa” polega zatem na wykorzystaniu całej gamy środków politycznych, dyplomatycznych, militarnych, informacyjnych, gospodarczych i kulturowych, które odpowiednio dobiera się i łączy w taki sposób, aby ich zsynchronizowane wykorzystanie przyniosło zamierzone efekty. Jak podkreślono, w tym „nowym rosyjskim modelu” wojna nie ma początku ani końca, następuje zatarcie podziału na żołnierzy i cywilów. Działania militarnych nie poprzedza polityczna deklaracja wszczęcia wojny, są one prowadzone z zaskoczenia, a inicjują je niewielkie pododdziały wojsk regularnych i nieregularne oddziały zbrojne, w czasie pokoju (grupy partyzanckie, wojska specjalne, „zielone ludziki” itp.). Głównym polem walki tej nowoczesnej wojny prowadzonej przez Rosję na Ukrainie nie jest już dłużej przestrzeń fizyczna, lecz przede wszystkim nieograniczona sfera oddziaływania psychologicznego. Działania te nie zmirają do fizycznego unicestwienia nieprzyjaciela i zajęcia jego terytorium, ale ich celem jest złamanie woli walki przeciwnika i ograniczenie jego możliwości oporu¹³.

Percepcja zachodnich koncepcji wojny hybrydowej w Federacji Rosyjskiej

Analizując kontekst zastosowania zachodniej terminologii w Federacji Rosyjskiej, należy pamiętać, że Rosjanie, adaptując obcy aparat pojęciowy, kierują się własnymi założeniami i logiką, przystosowując go do swoich potrzeb, tradycji i kultury¹⁴. Opinia ta dotyczy również zachodniej koncepcji wojny hybrydowej. Do momentu wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego termin „wojna hybrydowa” (ros. *‘гибридная война’*) pojawiał się w rosyjskiej literaturze sporadycznie, przeważnie w kontekście działań zbrojnych prowadzonych przez USA w Iraku i Afganistanie. „Wojna hybrydowa”

Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, W. Murray, P.R. Mansoor (red.), Cambridge 2012, s. 1–18. Paradygmat – termin ten został wprowadzony do nauki przez Thomasa Kuhna. Oznacza określony wzorzec uporządkowanych desygnatów, model oraz zbiór metod lub matrycę badania określonych problemów. Paradygmat stanowi także pogląd na świat, teorię lub grupę teorii mających wspólną wizję świata lub wspólny przedmiot badań. Zob. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 40.

¹³ Oprac. na podst. M. Fryc, *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr 33, s. 62–66; H. Reisinger, A. Golz, *Russia’s Hybrid Warfare: Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence*, „NATO Research Paper” 2014, nr 105, s. 3–11; O. Jonsson, R. Seely, *Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine*, „The Journal of Slavic Military Studies” 2015, nr 28, s. 1–22; M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński a zmiany w teorii prowadzenia działań militarnych*, „Kwartalnik Bellona” 2014, nr 4, s. 11–23; B. Perry, *Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations*, „Small Wars Journal” 2015, nr 1 [online], <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-operations> [dostęp: 1 IX 2015].

¹⁴ J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 15.

stanowiła wówczas synonim określenia „partyzanckie metody prowadzenia działań wojennych” (ros. *партизанские методы ведения боевых действий*), które odnosiło się zarówno do oddziałów partyzanckich typu wojskowego, jak i powstańczego¹⁵.

W miarę rozwoju wydarzeń na południowym wschodzie państwa ukraińskiego zachodnia koncepcja wojny hybrydowej stała się w FR narzędziem kremlowskiej, antyzachodniej propagandy. W tym kontekście szczególnie interesująca jest rozprawa autorstwa Rusłana Puchowa – dyrektora Centrum Analiz Strategii i Technologii w Moskwie, opublikowana na łamach czasopisma „Niezawisimoje wojennoje obozrienije” z 29 maja 2015 r. Główna teza R. Puchowa sprowadza się do stwierdzenia, że strona rosyjska zarówno na Krymie, jak i we wschodnich obwodach Ukrainy nie stosowała żadnych nowych sposobów walki i rozwiązań taktycznych, które Zachód określa jako wojnę hybrydową. Tymczasem według NATO Rosja, wykorzystując tę „nową taktykę”, stała się znacznie groźniejsza dla Zachodu niż ZSRR. Jako dowód panującego na Zachodzie przekonania R. Puchow przywołuje wypowiedź Sekretarza Generalnego NATO Andersa Rasmussena oraz zachodnie definicje wojny hybrydowej. Dziwi się opiniom wyrażanym na Zachodzie, zgodnie z którymi w okresie od lutego do kwietnia 2014 r. siły rosyjskie miałyby w jakiś nowatorski sposób wykorzystać piechotę morską, wojska powietrznodesantowe i siły specjalne, łącząc ich działania z operacjami informatycznymi i radioelektronicznymi oraz z wykorzystaniem cyberprzestrzeni i mediów do prowadzenia szerokiej kampanii informacyjnej, skierowanej do odbiorców wewnętrznych i zewnętrznych. Rosyjski analityk jest zaskoczony poglądami, według których na wschodniej Ukrainie Rosjanie mieliby inspirować działania grup nacisku złożonych z miejscowej ludności, a także tworzyć tego typu grupy i kierować nimi. R. Puchow stwierdza, że definicje wojny hybrydowej są całkowicie oderwanymi od rzeczywistości fantazjami. Odpiera m.in. zarzut, że strona rosyjska prowadziła operacje w cyberprzestrzeni, co jego zdaniem w przypadku armii ukraińskiej nie było konieczne ze względu na jej niewielki stopień z informatyzowania i archaiczny sprzęt, którym dysponowała na Krymie. Analityk stara się również udowodnić, że działania propagandowe wobec ludności Półwyspu Krymskiego były bardzo ograniczone, ponieważ prawdziwego zamiaru i gotowości do przeprowadzenia ataku w danym miejscu nie głosił publicznie. Zdaniem R. Puchowa, mając na uwadze zaskoczenie społeczności międzynarodowej po sprawnym zajęciu Krymu, zamysł ten został zrealizowany. Ponadto aneksja półwyspu spotkała się z entuzjastycznym przyjęciem w Federacji Rosyjskiej, gdzie wszyscy i tak uważali Krym za „rosyjską ziemię”. W związku z tym wszelkie działania propagandowe byłyby po prostu bezcelowe. Zdaniem R. Puchowa, zachodni analitycy, którzy starają się udowodnić, że sukces Rosji był wynikiem wojny hybrydowej, ignorują unikatowy charakter krymskiej operacji oraz starają się ukryć swoją „błędną” ocenę tych wydarzeń. Według niego, wyjątkowość aneksji Krymu przejawiała się w tym, że Moskwa wykorzystwała przede wszystkim bezwzględne poparcie miejscowej ludności, która umożliwiła paraliż ukraińskich jednostek wojskowych stacjonujących na Krymie. Jak przekonuje rosyjski analityk, trudno sobie wyobrazić pojawienie się „zielonych ludzików” w innym państwie, np. w Polsce lub w Stanach Zjednoczonych. W tym przypadku nie byłoby żadnego logicznego wytłumaczenia takiej akcji i żadnych szans na jej powodzenie. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym Kremlowi był fakt, że na półwyspie znajdowały się rosyjskie bazy wojskowe,

¹⁵ О.В. Валецкий, В.М. Неелов, *Особенности партизанских и противопартизанских действий в ходе Иракской войны (2003–2011)*, Москва 2015, s. 25–26.

costwarzało możliwość skrytego wzmocnienia rosyjskiej obecności militarnej na Krymie przez dostarczanie oddziałów wojskowych i sprzętu, czego nie był w stanie dostrzec wywiad NATO. Puchow podkreśla, że wykorzystanie regularnych sił zbrojnych bez oznaczeń przynależności państwowej w działaniach specjalnych ma długą historię i nie można tego uznawać za nowatorskie, a tym bardziej rosyjskie, rozwiązanie. Co więcej, podczas każdej wojny domowej, a taka w opinii rosyjskiego analityka trwa przecież na Ukrainie, dochodzi do sytuacji, w której jedna ze stron wspiera siły sojuszniczego ruchu powstańczego lub partyzanckiego biorące udział w konflikcie. Zdaniem R. Puchowa wojny hybrydowe, postrzegane jako nowy sposób prowadzenia współczesnych konfliktów, toczyły się wielokrotnie na przestrzeni wieków. Autor konkluduje, że trudno sobie wyobrazić użycie sił zbrojnych bez jednoczesnego zabezpieczenia wywiadowczego i informacyjnego, bez sankcji ekonomicznych, bez dywersji prowadzonej tajnymi i jawnymi kanałami oraz próby osłabienia przeciwnika przez wykorzystanie antagonizmów etnicznych, społecznych, ekonomicznych i politycznych istniejących w jego państwie¹⁶. Warto odnotować, że ta opinia w dużej mierze jest podzielana przez znaczną część korpusu oficerskiego sił zbrojnych FR¹⁷.

Rozważania R. Puchowa stanowią doskonały przykład zyskującej w Rosji na popularności tzw. analityki informacyjnej, której celem jest diagnozowanie i wartościowanie rzeczywistości z perspektywy interesów Federacji Rosyjskiej¹⁸. Wiarygodna teza, która zakłada, że opierając się na wydarzeniach historycznych można podważyć koncepcje wojny hybrydowej jako novum w dziedzinie wojskowości, a wojna na Ukrainie stanowi przykład zastosowania konkretnych sposobów działania od dawna już wykorzystywanych w konfliktach i wojnach, została przez R. Puchowa wykorzystana jako narzędzie dezinformacji dysymulacyjnej. Dzięki temu stara się on udowodnić, że termin „wojna hybrydowa” jest stosowany na Zachodzie tylko po to, aby wyolbrzymić rolę czynnika zewnętrznego, tj. Rosji, co w oczach opinii międzynarodowej przedstawia ją jako agresora, a jednocześnie zniwelować znaczenie czynników wewnętrznych (np. zagrożenie ludności rosyjskiej ze strony nacjonalistów ukraińskich). To natomiast automatycznie sytuuje Rosję w roli „obrońcy” praw własnych obywateli, a nie inicjatora konfliktu. W ten sposób kremlowska propaganda tłumaczy własnemu społeczeństwu i opinii

¹⁶ Опрac. на подст. Р. Пухов, *Миф о «гибридной войне». Никаких принципиально новых действий наша армия в Крыму и на Украине не вела*, „Независимое военное обозрение” 2015, nr 19 (855), s. 1. Por. П. Топычканов, *«Гибридная война» – научный термин или пропагандистский штамп?* [online], http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=6340#top-content [dostęp: 1 IX 2015].

¹⁷ Б.В. Андрианов, В.В. Лойко, *Вопросы применения ВС РФ в кризисных ситуациях мирного времени*, „Военная мысль” 2015, nr 1, s. 68.

¹⁸ Propaguje ją m.in. „Rosyjska Szkoła Analityki” (zob. www.analitika-kurnosov.ru), której pomysłodawcą i twórcą jest emerytowany płk FSB Jurij Kurnosow. Założenia projektu zaprezentował m.in. w wydanej w 2012 r. książce pt. *Analityka jako broń intelektualna*. Jest on oparty na metodologii, która umożliwi (...) połączenie wysiłku analitycznego i skuteczne przeciwdziałanie obcej ekspansji cywilizacyjnej. Celem autora jest stworzenie nowej, współczesnej rosyjskiej szkoły analitycznej, która ułatwi wychowanie (...) zdrowo myślących obywateli, zdolnych do przeciwstawienia się ekspansji obcych struktur i kultur, działających zgodnie z formułą „dziel i rządź”, podstawową formułą wojny informacyjnej prowadzącej do informacyjnego spustoszenia świadomości, tj. mentalnego ludobójstwa Rosjan. Należy podkreślić, że tego rodzaju instytucje będące rzekomym wytworem rosyjskiego „społeczeństwa obywatelskiego” są sterowane odgórnie, stanowiąc element sieci umożliwiającej multiplikację kierowanego przez państwo przekazu. Опрac. на подст. J. Darczewska, *The Information War on Ukraine. New Challenges*, „Cicero Foundation Great Debate Papers” 2014, nr 14/08, s. 12–13. Por. Ю.В. Курносов, П.Ю. Конотопов, *Аналитика: методология, технология и организация организационно-аналитической работы*, Москва 2004; Ю.В. Курносов, *Аналитика как интеллектуальное оружие*, Москва 2012.

międzynarodowej, dlatego Zachód stosuje w swojej narracji pojęcie „nowatorskiej wojny hybrydowej”, którą Rosja rzekomo prowadzi przeciwko państwu ukraińskiemu¹⁹.

Zachodnie koncepcje wojny hybrydowej stały się przedmiotem wnikliwych badań prowadzonych przez zastosowanie paradygmatu geopolitycznego²⁰. W ich świetle wojna hybrydowa uzyskuje niedostrzegalny na Zachodzie wymiar przestrzenny. W Rosji termin przestrzeń (ros. *пространство*) bardzo często odnosi się do zjawisk, których wymiar przestrzenny nie jest oczywisty, a które w innych krajach (np. w Polsce) najczęściej są one postrzegane jako „system”, „struktura” lub „logika społeczna”. Oznacza to, że zjawiska, które są na ogół postrzegane jako strukturalne, w Rosji zyskują nieznaną nigdzie indziej sens horyzontalny. W Rosji termin „przeźren” występuje w dwóch różnych znaczeniach: jako synonim ściśle przestrzennych komponentów Związku Radzieckiego, które po 1991 r. mogły odgrywać pewną rolę samodzielną (np. *оборонное пространство*), lub były ważnym polem polityki (np. *таможенное, экономическое, единое правовое пространство*), oraz w odniesieniu do hierarchicznej struktury władzy państwowej (np. *правовое, конституционное пространство*)²¹.

Geopolityczną interpretację wojny hybrydowej zawierają opracowania autorstwa wojskowych, geopolityków i funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. Szczególnie interesujące w tym kontekście są rozważania dotyczące mechanizmów tzw. wojen limitroficznych (ros. *лимитрофная война*, *война в лимитрофе*), których autorką jest prof. Natalia Komlewa, wykładowca w Katedrze Teorii i Historii Nauk Politycznych Uralskiego Federalnego Uniwersytetu im. Borysa Jelcyna w Jekaterynburgu. Warto podkreślić, że N. Komlewa jest członkiem prezydium Akademii Problemów Geopolitycznych, której działalnością kieruje gen. płk Leonid Iwaszow²². Termin *limitrof* w rosyjskiej geopolityce oznacza niestabilne obszary peryferyjne, które tworzą przestrzeń oddzielającą od siebie wielkie imperia lub cywilizacje. Pojęcie to wprowadził do rosyjskiego dyskursu naukowego Wadim Cymburskij (1957–2009), twórca metafory „Rosji Wyspy”. Według W. Cymburskiego na obszarze Eurazji istnieje pięć wielkich geocywilizacji: romano-germańska, arabsko-irańska, rosyjska, chińska oraz indyjska. W wyniku rozpadu Związku Radzieckiego powstał pas suwerennych państw ciągnący się od krajów Europy Środkowo-Wschodniej, przez Naddniestrze, Zakaukazie, Azję Środkową oraz tereny zasiedlone przez ludy altajskie i turecko-mongolskie aż do granicy rosyjsko-chińskiej. Tę peryferyjną dla wszystkich cywilizacji strefę W. Cymburskij określił mianem „Wielkiego Limitrofu”. Według

¹⁹ Pogr. A. Умланд, *В защиту конспирологии: ответ Сергею Кудели на его антиполитический анализ «гибридной войны» в Восточной Украине*, „Форум новейшей восточно европейской истории и культуры” 2014, nr 2, s. 34–40; С. Куделя, *Ответ Андреасу Умланду: война в Донбассе началась изнутри*, „Форум новейшей восточно европейской истории и культуры” 2014, nr 2, s. 40–45; A. Shekhovtsov, *The Spectre of Ukrainian “Fascism”: Information Wars, Political Manipulation, and Reality*, w: *What does Ukraine Think?* A. Wilson (red.), London 2015, s. 80–89.

²⁰ Paradygmat geopolityczny – metoda albo wzorzec prostego i wewnętrznie spójnego rozpatrywania procesów, zdarzeń, tendencji, trendów w stosunkach międzynarodowych w optyce kategorii geograficznych i przestrzennych, dokonywany poprzez syntezę interdyscyplinarnej wiedzy. J. Macała, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Z. Lach, J. Wendt (red.), Częstochowa 2010, s. 16.

²¹ W. Marciniak, *Przeźren jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warszawa 2004, s. 20–21.

²² Кафедра политических наук Уральского федерального университета имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, Комлева Наталья Александровна [online], <http://polit.ispn.urfu.ru/home/kafedra/staff/> [dostęp: 1 IX 2015].

geopolityka, zachodnia część tego obszaru może się stać narzędziem wykorzystywanym do izolowania i destabilizowania Rosji przez zachodnie ośrodki siły, dlatego też konieczne jest utrzymanie wpływów rosyjskich na osi Kaliningrad–Półwysep Krymski²³. Cymburskij pisał, że:

(...) oprócz bliskiej zagranicy, geopolityczne interesy Rosji w tym czy innym stopniu uwzględniają sytuację na całym Wielkim Limitrofie, który tworzy łańcuch regionów, stykających się ze sobą przestrzennie, dysponującymi zbieżnymi funkcjami w cywilizacyjnej i geoeconomicznej strukturze kontynentu i będącymi w stanie w swej konfiguracji występować jako pewien „półprzewodnik” konfliktogennych impulsów i antyrosyjskich projektów²⁴.

Koncepcję „limitrofu” rozwinęła N. Komlewa, łącząc ją z problematyką wojen hybrydowych. Według niej pojęcie *limitrof* odnosi się do grupy niewielkich państw odgrywających rolę bufora, których geopolityczna przestrzeń jest pod pośrednią kontrolą jakiegoś regionalnego lub światowego mocarstwa. W strefie buforowej (*limitrofie*), oprócz przestrzeni geograficznej (ląd, morze, powietrze i kosmos) istnieje także przestrzeń ekonomiczna, informacyjno-cybernetyczna oraz informacyjno-ideologiczna. W tego rodzaju sferach prowadzą aktywną działalność aktorzy niepaństwowi i wszelkie ponadnarodowe organizacje, korporacje, kościoły, związki religijne itd. Zdaniem autorki *technologia tworzenia limitrofów* pozwala zachować danemu mocarstwu (ośrodkowi siły) niezależność, ich posiadanie zaś zwiększa stopień jego bezpieczeństwa przez możliwość wzmocnienia własnego potencjału gospodarczego, politycznego, militarnego itp. Warto dodać, że to właśnie w tej „troficznej” funkcji limitrofu jest zawarte semantyczne znaczenie tego pojęcia (od łac. *‘limes’* – granica i gr. *‘τροφή’* – aprowizacja, środki utrzymania). Państwa buforowe mogą zostać wykorzystane przez regionalny ośrodek siły jako narzędzie do prowadzenia walki z geopolitycznym przeciwnikiem, która toczy się w całej geopolitycznej przestrzeni limitrofu. Ponadto chroni on nadrzędny ośrodek siły przed analogicznymi działaniami strony przeciwnej. Uzyskanie kontroli nad limitrofem pozwala także na rozciągnięcie wpływów nad daleko położonymi, bezpośrednio niedostępnymi terytoriami²⁵.

Jak zauważa N. Komlewa, niestabilne i peryferyjne obszary stają się często strefami działań wojennych i przewlekłych konfliktów regionalnych. W jej opinii są to tzw. wojny limitroficzne. Ich postać jest uzależniona od rodzaju przestrzeni geopolitycznej, w której się toczą: przestrzeń geograficzna jest areną wojny konwencjonalnej, w przestrzeni informacyjno-ideologicznej toczy się walka informacyjno-psychologiczna, w przestrzeni ekonomicznej są prowadzone działania mające na celu osłabienie poten-

²³ В.Л. Цымбурский, *Борьба за евразийскую Атлантиду: геэкономика и геостратегия*, „Pro et Contra” 1999, nr 4, s. 3, 16–32. Por. L. Sykulski, *Rosja Wyspa i Wielki Limitrof. Myśl geopolityczna Wadima Cymburskiego*, w: *Problemy współczesnej Europy – ujęcie interdyscyplinarne*, R. Fedan, B. Petrecka, S. Dyrda-Macialek (red.), Jarosław 2014, s. 355–363; J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 231–232.

²⁴ Cyt. za: J. Czachor, *Współczesna geopolityka rosyjska. Koncepcja Wadima Cymburskiego*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy” 2010, nr 1, s. 44.

²⁵ Н.А. Комлева, *Лимитроф в современном геополитическом процессе*, „Пространство и Время” 2013, nr 3, s. 1–7; Н.А. Комлева, *Лимитроф как геополитическая технология*, „Известия Уральского федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры” 2010, nr 3, s. 37–45; Н.А. Комлева, *Несколько замечаний относительно природы и типологии геополитических пространств*, „Пространство и Время” 2014, nr 1, s. 90–101.

cjału gospodarczego przeciwnika, a z kolei w przestrzeni informacyjno-cybernetycznej dochodzi do cyberataków i innych działań o charakterze informacyjno-technicznym. Według autorki wojna hybrydowa jest takim rodzajem konfliktu, który toczy się we wszystkich tych przestrzeniach równocześnie, obejmując z czasem swoim zasięgiem znacznie szerszy zakres – sferę geocywilizacji przeciwnika. Mamy więc tutaj do czynienia z koncepcją wojny hybrydowej ukazanej jako zjawisko przestrzenne. W tym kontekście autorka interpretuje przebieg kryzysu ukraińskiego, stanowiącego jej zdaniem „wojnę limitroficzną”, czyli wojnę hybrydową, której celem jest osłabienie „geocywilizacji rosyjskiej”²⁶.

Koncepcję wojny hybrydowej w Federacji Rosyjskiej interpretuje się także pod kątem fenomenologicznym (jako zjawisko) i technologicznym (jako technologię służącą do wywierania politycznego wpływu), co znajduje odzwierciedlenie w pracach Andrieja Manojły, byłego funkcjonariusza FSB, członka Komitetu Naukowego przy Radzie Bezpieczeństwa FR, który obecnie pełni funkcję profesora politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim²⁷. Podobne podejście metodologiczne prezentuje również Aleksandr Bartosz, docent doktor, członek korespondent Akademii Nauk Wojskowych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR w Moskwie oraz dyrektor Informacyjnego Centrum ds. Problemów Bezpieczeństwa Międzynarodowego przy Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym. Według tych autorów „technologia wojen hybrydowych” jest przede wszystkim wytworem wojskowości Stanów Zjednoczonych, które przy jej pomocy realizują własne cele polityczne. USA, dążąc do światowej hegemonii, próbuje wykorzystać globalną niestabilność i osłabić pozycję swoich strategicznych oponentów, którymi są przede wszystkim Rosja i Chiny, a w mniejszym stopniu również Unia Europejska. Polityka ta jest realizowana za pomocą specjalnych środków w postaci technologii „kolorowych rewolucji”, „kontrolowanego chaosu” (czyli stopniowego, niejawnego uzyskiwania możliwości sterowania procesami politycznymi, gospodarczymi i kulturalnymi w danym państwie) oraz wojen hybrydowych. Takie działanie przyczynia się do powstania globalnego środka ciężkości i podważa fundamenty porządku światowego²⁸.

W ujęciu autorów, stworzona w USA koncepcja wojny hybrydowej zakłada kombinacyjne, sekwencyjne zastosowanie różnych strategii współczesnych wojen (konwencjonalnej, informacyjnej, ekonomicznej i psychologicznej) w celu porażenia sił i środków nieprzyjaciela, osiągnięcia geopolitycznej przewagi nad nim i zmuszenia

²⁶ Н.А. Комлева, *Войны в лимитрофах: эволюция технологий*, „Пространство и Время” 2015, nr 12, s. 32–42. Por. Н.А. Комлева, *Войны сверхдержав: от «горячих» к гибридным*, „Вестник Московского государственного областного университета” 2015, nr 1, s. 1–26. Por. И.Н. Воробьев, В.А. Киселев, *Стратегические категории время и пространство в современных войнах*, „Военная мысль” 2008, nr 8, s. 62–70.

²⁷ А.В. Манойло, *Биография* [online], <http://andreymanoylo.vov.ru/biografia.html> [dostęp: 1 IX 2015].

²⁸ А.В. Манойло, *Гибридные войны и цветные революции в мировой политике*, „Право и политика” 2015, nr 7, s. 918–920; А. Бартош, *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, „Геополитика и безопасность” 2015, nr 1, s. 71–73. Por. В.В. Карякин, *Стратегии непрямых действий, «мягкой силы» и технологии «управляемого хаоса» как инструменты реформатирования политических пространств*, „Информационные войны” 2014, nr 3, s. 29–30. Por. В.Е. Лепский, *Рефлексивный анализ технологий управляемого хаоса как оружия разрушения субъектности развития*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал” 2010, nr 10, s. 5–23; А. Бартош, *Модель управляемого хаоса в сфере военной безопасности*, „Вестник Академии военных наук” 2014, nr 1, s. 69–78. Por. Г. Почепцов, *Революция.com. Основы протестной инженерии и Европа*, Москва 2005, s. 69–74.

go do zawarcia pokoju na warunkach korzystnych dla agresora. W sformułowanej przez A. Manojłę i A. Bartosza definicji jest również zauważalne podejście geopolityczne, ponieważ rodzaje wymienionych przez nich wojen odpowiadają formom geopolitycznej przestrzeni (tj. przestrzeni geograficznej, informacyjno-cybernetycznej, informacyjno-ideologicznej i ekonomicznej). Szczególne zainteresowanie eksperci przejawiają jednak technologiami, których zastosowanie umożliwi stworzenie sprzyjających warunków do prowadzenia i eskalacji wojny hybrydowej. Jedną z takich technologii jest w opinii A. Manojły i A. Bartosza tzw. kolorowa rewolucja, która stanowi preludeum wojny hybrydowej. Według autorów kolorowa rewolucja to organizowanie politycznych przewrotów w warunkach sztucznie inicjowanej destabilizacji państwa (tzw. teoria kontrolowanego chaosu), które polegają na wywieraniu nacisku na władzę przy pomocy politycznego szantażu. Działanie to odbywa się za pośrednictwem inspirowanych z zewnątrz ruchów i organizacji młodzieżowych o silnym potencjale protestu i przebiega z wykorzystaniem m.in. portali społecznościowych i mediów elektronicznych. Celem „kolorowych rewolucji” jest obalenie władzy danego państwa przez jego własnych obywateli i umożliwienie przejęcia możliwości sterowania nim przez obcy ośrodek siły, który zainicjował przewrót. Jako przykład praktycznego zastosowania technologii „kolorowych rewolucji” autorzy podają wydarzenia rozgrywające się podczas tzw. arabskiej wiosny w Tunezji, Libii i Egipcie oraz w Gruzji i na Ukrainie w latach 2006 i 2013. Technologie „kolorowych rewolucji” tworzą więc warunki sprzyjające transformacji konfliktu w fazę militarną. Zdaniem autorów, taki scenariusz został zrealizowany na Ukrainie: kolorowa rewolucja (incydent→protest→Majdan) przeistoczyła się w zbrojny bunt, którego eskalacja spowodowała wojnę domową, a ta z kolei przybrała postać wojny hybrydowej²⁹.

Według A. Bartosza szczególną rolę w tzw. predeterminowaniu, czyli kreowaniu sprzyjającej sytuacji umożliwiającej przejście do stanu wojny hybrydowej, odgrywa wywiad. Ma on mieć charakter hybrydowy, czyli powinien być prowadzony kompleksowo z wykorzystaniem różnorodnych sił i środków. Głównym celem wywiadu jest przede wszystkim penetrowanie struktur państwowych nieprzyjaciela, lokalizowanie i wykorzystywanie jego słabości. Najważniejszym zadaniem wywiadu jest natomiast zdobywanie informacji dotyczących ukrytych, niejawnych grup oraz organizacji terrorystycznych, paramilitarnych i ekstremistycznych o charakterze religijnym lub politycznym, a także innych elementów funkcjonujących w sieci w postaci odizolowanych komórek. W tym kontekście chodzi nie tylko o rozpoznanie wrogiej struktury, lecz także o stworzenie jej własnego odpowiednika w państwie nieprzyjaciela. Struktura ta powinna składać się ze specjalnych grup wywiadowczo-uderzeniowych, które funkcjonują, opierając się na strategii oporu niekierowanego. Równie istotna jest także praca analityczna. Aby prowadzić różnorodne, asymetryczne działania mające spowodować jak największy uszczerbek w zasobach przeciwnika, należy skorzystać z możliwości interdyscyplinarnego wywiadu. Jego celem jest wykorzystanie informacji, które na pierwszy rzut oka nie mają wojskowego lub politycznego znaczenia, w dalszej perspektywie jednak mogą być przydatne

²⁹ A.В. Манойло, *Гибридные войны...*, s. 920–928; А. Бартош, *Гибридные войны как проявление...*, s. 73–76. Por. A.В. Манойло, *Роль стратегий «управляемого хаоса» в политическом кризисе в Украине*, „Международная жизнь” 2014, nr 7, s. 118–135; tenże, *Armed Rebellion in Ukraine could be the Last Wake-up call to Russia*, „Sententia. European Journal of Humanities and Social Sciences” 2014, nr 1, s. 51–56; tenże, *Український кризис и «управляемый хаос»: след «цветных революций» Арабской Весны*, „Власть” 2014, nr 4, s. 24–28.

w przygotowaniu i prowadzeniu operacji o charakterze hybrydowym. Dlatego też w strukturach wywiadu powinni znaleźć się eksperci z różnych dziedzin wiedzy, szczególnie wojskowi, ekonomiści, kulturoznawcy, psychologowie, etnolodzy i lingwiści oraz specjaliści badający cechy psychologiczne ludności danego kraju lub regionu³⁰.

Geopolityczna interpretacja wojny hybrydowej jako strategii synergetycznego, kompleksowego oddziaływania we wszystkich przestrzeniach danego państwa znalazła również uznanie wśród rosyjskich wojskowych. Według nich zagrożenia hybrydowe stanowią największe niebezpieczeństwo dla państwa, ich kompleksowy charakter zaś uniemożliwia neutralizację środkami i działaniami tylko jednego segmentu władzy państwowej (np. resortu obrony). Wymaga to podjęcia skoordynowanych działań wielu organów i instytucji władzy państwowej, które należy prowadzić we wszystkich sferach bezpieczeństwa narodowego³¹. Interpretacja zachodnich wojen hybrydowych jako zagrożenia ze strony NATO i USA dla państwa rosyjskiego znalazła się także w nowej *Doktrynie Wojennej FR* zatwierdzonej przez Radę Bezpieczeństwa FR 20 grudnia 2014 r. Jest ona szczególnie widoczna w punkcie 12, dotyczącym zagrożeń zewnętrznych, który w porównaniu z tekstem poprzedniej doktryny z 2010 r. został uzupełniony o cztery nowe podpunkty stanowiące nawiązanie do działań przewidzianych w zachodnich koncepcjach wojny hybrydowej:

- 1) istnienie (powstawanie) ognisk napięć etnicznych i międzywyznaniowych, działalność międzynarodowych radykalnych ugrupowań zbrojnych, zagranicznych prywatnych kompanii najemnych w rejonach przylegających do granicy państwowej FR i granic jej sojuszników, a także istnienie sprzeczności terytorialnych, wzrost separatyzmu i ekstremizmu w poszczególnych rejonach świata,
- 2) wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych do celów polityczno-wojskowych, do realizacji działań sprzecznych z prawem międzynarodowym, wymierzonych przeciwko suwerenności, niezawisłości politycznej oraz integralności terytorialnej państw i stanowiących zagrożenie dla pokoju międzynarodowego, bezpieczeństwa, globalnej i regionalnej stabilności,
- 3) instalowanie, w tym w rezultacie obalenia legalnych organów władzy państwowej, w państwach graniczących z FR reżimów, których polityka zagraża interesom Rosji,
- 4) działalność dywersyjna służb specjalnych oraz organizacji obcych państw i ich koalicji przeciwko FR³².

Należy zaznaczyć, że oficjalne akty normatywne FR, w tym doktryny polityki zagranicznej, bezpieczeństwa informacyjnego lub doktryny wojenne, nie powinny stanowić podstawowego źródła szczegółowych analiz zamierzeń politycznych pań-

³⁰ А. Бартош, *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира* [online], http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=366&Itemid=36 [dostęp: 1 IX 2015]. Por. А.А. Зиновьев, *Эволюционный перелом XX века и новые функции учреждений разведки, „Информационные войны”* 2013, nr 2, s. 71–74. Odnośnie do strategii oporu niekierowanego zob. J. Tomaszewicz, *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny” 2009, nr 1, s. 161–191.

³¹ Б.В. Андрианов, В.В. Лойко, *Вопросы применения ВС РФ...*, s. 67; В.А. Киселев, И.Н. Воробьев, *Гибридные операции как новый вид военного противоборства*, „Военная мысль” 2015, nr 5, s. 41–48.

³² Сут. за: *Военная доктрина Российской Федерации (утверждена Президентом РФ 25.12.2014., № Пр-2976)*, „Геополитика и безопасность” 2015, nr 1, s. 137. Por. В.К. Белозёров, *Геополитические смыслы Военной доктрины Российской Федерации*, „Геополитика и безопасность” 2015, nr 1, s. 9–15; J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach...*, s. 17–18.

stwa rosyjskiego, lecz dawać ogólny obraz relacji Kremla ze światem zewnętrznym. Doświadczenie historyczne pokazuje, że tego rodzaju dokumenty są wykorzystywane jako narzędzie w kampaniach propagandowych i walce informacyjnej. Dotyczy to również wspomnianej doktryny wojennej, uwiarygadniającej tezę, według której wojny hybrydowe są postrzegane w Rosji jako fundamentalne zagrożenia jej bezpieczeństwa, samo ich pojęcie zaś służy do tłumaczenia agresywnych zamiarów NATO.

Wydarzenia na Ukrainie, w regionie Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz w Afryce Północnej (ekspansja Państwa Islamskiego) wywołały ogólnoswiatową debatę dotyczącą współczesnej sztuki wojennej, w której zaczyna dominować pogląd, jakoby doszło do fundamentalnych zmian w dziedzinie strategii i taktyki prowadzenia wojen. Pokłosiem tej dyskusji jest m.in. pojawienie się nowych pojęć i koncepcji, czego przykładem jest wszechobecna tendencja do określania współczesnych wojen i konfliktów „wojnami hybrydowymi”. Podejmując się próby oceny tego zjawiska z perspektywy historycznej, należy podkreślić, że takie działania, jak presja polityczna, demonstracja siły militarnej w celu zastraszenia wroga, blokada ekonomiczna, oddziaływanie psychologiczne, dywersja i sabotaż były znane i stosowane od stuleci. Bezspornym pozostaje fakt, że w warunkach intensywnego postępu naukowo-technicznego oraz rozwoju środków masowego przekazu konieczne były modyfikacje dotyczące zarówno środków, jak i metod prowadzenia działań wojennych (m.in. stworzona w latach 90. XX w. koncepcja walki metodą sieciocentryczną, obecnie realizowana i wdrażana w czołowych armiach świata³³), ale ogólne założenia pozostały niezienne. Aby udowodnić tę tezę, warto posłużyć się choćby dwoma zacerpniętymi z historii przykładami:

1. Konwergencja działań, które mają rzekomo stanowić o nowatorskim charakterze wojen hybrydowych mieści się w ramach tzw. wojen specjalnych (ang. *'special warfare'*). Ich założenia opracowano w Stanach Zjednoczonych w okresie prezydentury Johna F. Kennedy'ego (trwała od 20 stycznia 1960 r. do 22 listopada 1963 r.). Sformułowano wtedy pogląd, że zastosowanie odpowiednich form działań o charakterze politycznym i ekonomicznym połączonych z ograniczonymi działaniami militarnymi może przynieść zamierzone efekty bez ryzyka wywołania globalnego konfliktu. Podejście to stanowiło alternatywę dla powszechnie wówczas akceptowanej w ZSRR i USA strategii odstraszenia opartej na masowym wykorzystaniu broni jądrowej. Aby skutecznie prowadzić takie operacje, konieczne było dokonanie odpowiednich reform w strukturze armii USA, co zaowocowało powstaniem tzw. Grup Sił Specjalnych (Special Forces Groups) formowanych pod kątem działania na ściśle określonym teatrze działań wojennych, z uwzględnieniem jego kulturowej, gospodarczej, językowej i religijnej

³³ Zob. na przykład: A.K. Cebrowski, J.J. Garstka, *Network-Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine” 1998, nr 124, z. 1, s. 28–35; D.S. Alberts, J.J. Garstka, F.P. Stein, *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*, Washington 2002.

specyfiki. Ośrodek „wojny specjalnej” mieści się do dzisiaj w kombinacie Fort Bragg, który nosi imię prezydenta J.F. Kennedy’ego i jest największym tego rodzaju ośrodkiem na świecie³⁴.

2. Synergia działań przypisywana jedynie współczesnym wojnom hybrydowym była charakterystyczna również dla polityki III Rzeszy, co miało miejsce w sferze zarówno militarnej, jak i propagandowo-psychologicznej. Oddziaływano m.in. na mniejszość niemiecką znajdującą się w innych krajach przez umacnianie wśród niej postaw patriotycznych i propagowanie ideologii nazistowskiej. Wspierano zagraniczne partie i organizacje o charakterze nacjonalistycznym i nazistowskim, wykorzystywano antagonizmy narodowościowe, religijne i kulturowe w celu zdestabilizowania poszczególnych krajów. W ten sposób tworzono tzw. V Kolumnę, która wspierała działania regularnych formacji niemieckich w początkowej fazie wojny. Zastosowanie presji politycznej, szantażu militarnego oraz wykorzystanie zdecydowanej postawy mniejszości niemieckiej doprowadziły m.in. do bezkrwawego zajęcia Czechosłowacji, co odbyło się przy biernej postawie zachodnich mocarstw. Równie symptomatycznym przykładem tego rodzaju działań były przygotowania do inwazji na Francję, która nastąpiła 10 maja 1940 r. Niemcy, mając szczegółowe informacje dotyczące nastrojów żołnierzy i społeczeństwa francuskiego, wywołanych świadomością ogromnych start poniesionych w I wojnie światowej, doskonale je wykorzystali. Zainicjowali i rozwinęli bezprecedensową, prowadzoną na szeroką skalę kampanię pacyfistyczną w prasie, radiu i telewizji (słynne *Pourquoi mourir pour Dantzig?*), którą ułatwiał brak cenzury we Francji. Ponadto, jak podkreśla Walter von Schellenberg, przeprowadzono wiele akcji dywersyjno-sabotażowych, sztucznie wywołując migrację ludności cywilnej, która blokowała przemarsze francuskiego wojska. Bardzo skuteczny okazał się masowy kolportaż broszury zawierającej rzekome proroctwo Nostradamusa, według którego bezpieczne będą tylko tereny południowo-wschodniej Francji³⁵.

W świetle powyższych, pobieżnie przywołanych przykładów, koncepcję wojny hybrydowej trudno uznać za nową formę prowadzenia wojen. Pojęcie to staje się raczej narzędziem walki informacyjnej toczącej się między Zachodem a Rosją. Przez jego użycie wyjaśnia się własnym społeczeństwom działania geopolitycznego oponenta, potęgując atmosferę strachu przed rzekomo nową formą działań wojennych, którą dysponuje przeciwnik. Co więcej, koncepcja wojny hybrydowej pełni także funkcję

³⁴ E.G. Piasecki, *The History of Special Warfare*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools” 2015, nr 28, s. 8–13. Odnośnie do genezy „wojen specjalnych” zob. A.H. Paddock, *US Army Special Warfare. Its Origins. Psychological and Unconventional Warfare, 1941–1952*, Washington 1982, s. 39 i nast.; tenże, *Psychological Operations, Special Operations, and US Strategy*, w: *Special Operations in US Strategy*, F.R. Barnett, B.H. Tovar, R.H. Shultz (red.), Washington 1984, s. 229–252; J. Stec, *Wojny specjalne*, cz. 1: *Refleksje historyczne* [online], <http://geopolityka.net/jan-stec-wojny-specjalne-cz-1-refleksje-historyczne/> [dostęp: 1 IX 2015].

³⁵ L. Farago, L.F. Gittler, *German Psychological Warfare. Survey and Bibliography*, New York 1941, s. 62–78; F.S. Hellman, *Nazi Fifth Column Activities: A List of References*, Washington 1943; *The Labyrinth: Memoirs of Walter Schellenberg, Hitler’s Chief of Counterintelligence*, tłum. L. Hagen, Boston 2000, s. 105; N. Jordan, *Strategy and Scapegoatism: Reflections on the French National Catastrophe*, w: *The French Defeat of 1940: Reassessments*, J. Blatt (red.), London 1998, s. 13–39; J. Stec, *Wojny specjalne...*

nowego paradygmatu badania i rozpatrywania przyczyn, skutków i sposobów prowadzenia współczesnych konfliktów. Na Zachodzie paradygmat ten jest rozpatrywany jako konwergencja szerokiego spektrum zintegrowanych i zastosowanych środków wykorzystywanych do zdobycia przewagi nad przeciwnikiem.

W Rosji percepcja paradygmatu wojny hybrydowej jest inna niż na Zachodzie. W rosyjskim dyskursie naukowym i wojskowym wojna hybrydowa nie ma charakteru klasyfikacyjnego, odnoszącego się do stricte rosyjskich koncepcji i teorii konfliktów zbrojnych. Wojny hybrydowe są natomiast postrzegane jako wytwór cywilizacji zachodniej, który jest poważnym zagrożeniem dla wszystkich sfer bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Niemniej jednak Rosjanie nadają paradygmatowi wojny hybrydowej własne, oryginalne znaczenie. Interpretacja koncepcji wojny hybrydowej w Rosji polega na jej przedstawianiu w znaczeniu propagandowym, technologicznym oraz geopolitycznym jako konwergencji nie środków, lecz form przestrzeni geopolitycznej (przestrzeń geograficzna, przestrzeń ekonomiczna, przestrzeń informacyjno-psychologiczna, przestrzeń informacyjno-cybernetyczna). Według rosyjskich ekspertów we wszystkich tych sferach są równocześnie prowadzone działania mające na celu zdobycie przewagi geopolitycznej nad przeciwnikiem, jego osłabienie i zmuszenie do podjęcia decyzji politycznych korzystnych dla agresora.

Środki militarne i niemilitarne w rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku w kontekście kryzysu ukraińskiego

Na skutek stworzonego na Zachodzie paradygmatu wojny hybrydowej nie można w pełni określić i wyjaśnić rosyjskich działań prowadzonych na południowym wschodzie państwa ukraińskiego. Aby określić rodzaj strategii i taktyki stosowanych przez stronę rosyjską, warto do tego celu wykorzystać paradygmat kulturowy, którego podstawą są takie czynniki, jak: mentalność, tradycja i archetypy historyczne. Taką metodą badawczą przyjmuje się wówczas, gdy argumentacja wynikająca z paradygmatu realistycznego i jego fundamentalnych założeń (czyli: równowagi sił, interesu narodowego, „dylematu bezpieczeństwa”) jest niewystarczająca³⁶. Nowa sytuacja geopolityczna pokazała bowiem, że bazujące na powyższych czynnikach metody badań polityki Rosji nie umożliwiły uzyskania pełnej wiedzy na temat środków, metod i rzeczywistych sposobów działania. Należy pamiętać, że sposób prowadzenia wojny należy do integralnych aspektów rozwoju każdego społeczeństwa i jest dla niego tak samo charakterystyczny, jak wszelkie inne cechy. W wojnie wyraża się kultura danego społeczeństwa, wojna bywa także determinantem kultury danej społeczności lub narodu³⁷.

Opinie tę można również odnieść do rosyjskiej sztuki wojennej, która od stuleci jest oparta na odmiennych od wojskowości zachodniej tradycjach historycznych. Jako jeden z pierwszych tematykę tę podjął Włodzimierz Bączkowski. Analizy geostrategiczne jego autorstwa, których podstawą są badania sowietologiczne, dotyczą refleksji nad istotą „siły rosyjskiej” rozumianej jako fenomen kulturowy³⁸. W. Bączkowski

³⁶ T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 11–12; М. Деш, *Столкновения вокруг культуры: к оценке роли идей в исследованиях проблем безопасности*, „Pro et Contra” 1998, nr 3, s. 115.

³⁷ J. Keegan, *Historia wojen*, Warszawa 1998, s. 153. Szerzej na ten temat zob. M. van Creveld, *The Culture of War*, New York 2008, s. 169–229.

³⁸ Zob. W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, w: *O wschodnich problemach Polski. Wybór pism*, W. Kłoczkowski, P. Kowal (red.), Kraków 2000, s. 112–133; tenże, *Russian Colonialism: the Tsarist and Soviet*

doszedł do wniosku, że rosyjską państwowość uwarunkowały wpływy bizantyńskie, przejawiające się w odmiennej od europejskiej koncepcji władzy świeckiej, związku Rosji z dziedzictwem Chin i Orientu, a przede wszystkim zależność od imperium mongolskiego, przy nikłym oddziaływaniu kulturowym Zachodu. Wpływy te ukształtowały także rosyjską sztukę wojenną, która kładła nacisk na wykorzystanie różnorodnych środków, niekoniecznie militarnych: dyplomacji, intryg, propagandy, wywiadu, dywersji, pobudzania i wznecania konfliktów etnicznych, stosowania forteli i podstępów wojennych. Udany podstęp uprawniał do odczuwania intelektualnej satysfakcji, główną natomiast zaletą wodzów powinna być mądrość polegająca na osiągnięciu zwycięstwa bez narażania się na niebezpieczeństwo. Zwycięstwo jest jedno, środki zaś, którymi posługują się wodzowie, są odmienne i w swej istocie różnorodne³⁹. Problematyka ta została poruszona m.in. w dziele *Sztuka wojny* autorstwa Sun Tzu, które do dzisiaj cieszy się ogromną popularnością wśród rosyjskich wojskowych, szczególnie jako źródło inspiracji dla opracowywania metod decepcji przeciwnika⁴⁰.

W tym kontekście W. Bączkowski powołuje się na ustalenia carskich i radzieckich oficerów z XIX i pierwszej połowy XX wieku, wykorzystując m.in. opinię księcia Nikołaja Golicyna (1850–1925), członka Wojennego Komitetu Naukowego przy Sztabie Głównym Armii Imperium Rosyjskiego w Sankt Petersburgu. N. Golicyn we wstępie do książki autorstwa gen. Iwanina, wydanej w kwietniu 1875 r., pisał, że jego praca (...) tłumaczy nam, w jaki sposób system wojenny Czingischana był po części opanowany przez nas, wchodząc w ciąg dwóch stuleci tatarskiej niewoli w nasze wojskowe obyczaje w okresie przed reformami Piotra I⁴¹. W. Bączkowski cytuje również opinię współczesnego mu radzieckiego stratega i historyka wojskowości gen. majora carskiej armii Aleksandra Swieczina (1878–1938), który, opisując historię radzieckiej sztuki wojennej, podkreślał:

(...) zapożyczyliśmy na Wschodzie głęboki respekt dla techniki strzelniczej, dla prowadzenia walki z głębi (...) wielką uwagę dla służby wywiadowczej i ubezpieczenia

Empires, New York 1958. Szerzej na temat rosyjskiej kultury strategicznej zob. D. Adamsky, *The Culture of Military Innovation. The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel*, Stanford 2010, s. 24–58; S.J. Blank, *Class War on a Global Scale: The Leninist Culture of Political Conflict*, w: *Conflict, Culture, and History: Regional Dimensions*, S.J. Blank, E.L. Grinter (red.), Alabama 1993, s. 1–51; T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 11–46.

³⁹ W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 129–130. Por. D. Ostrowski, *Muscovy and the Mongols. Cross Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589*, Cambridge 1998, s. 36–64; K.C. Gustafson, *Protecting the New Rome: Byzantine Influences on Russian Intelligence*, w: *Intelligence Elsewhere: Spies and Espionage Outside the Anglosphere*, P.H.J. Davies, K.C. Gustafson (red.), Georgetown 2013, s. 67–89; С.П. Карпов, *Роль византийского наследия на Руси в формировании российской государственности и русской культуры*, w: *Российская государственность: исторические традиции и вызовы XXI века. Материалы Всероссийской научно-общественной конференции (Великий Новгород, 19 сентября 2012 г.)*, Москва 2013, s. 58–66.

⁴⁰ Odnośnie do wykorzystania starożytnych podstępów wojennych i dzieła Sun Tzu we współczesnych rosyjskich teoriach wojskowych zob. М.Ф. Ваккаус, *О военно-политических основах методологии строительства и применения Вооруженных Сил России*, „Военная мысль” 2009, nr 6, s. 60–67; В.Н. Каранкевич, *Как научиться обманывать противника*, „Военная мысль” 2006, nr 9, s. 44–58; В.И. Орлянский, *К вопросу о сущности обмана противника*, „Военная мысль” 2007, nr 7, s. 72–80; В.Д. Рябчук, *Еще раз о сущности обмана противника*, „Военная мысль” 2008, nr 1, s. 48–52; Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений*, „Труды Института Системного Анализа РАН” 2013, nr 2, s. 54–61.

⁴¹ W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 119. Por. М.И. Иванин, *О военном искусстве и завоеваниях монголо-татар и средне-азиатских народов при Чингис-хане*, Санкт-Петербург 1875, s. 6.

(...). Azjatycka strategia wymagała przewidującej, przewrotnej polityki. Wszelki środek był uważany za dobry, o ile prowadził do sukcesu militarnego. Mongołowie nie skąpili pieniędzy na przekupienie, nie skąpili słów na obietnki, wszelkie środki przeciwstawienia jednych interesów dynastycznych przeciwko drugim były wykorzystywane. Prawdopodobnie większa wyprawa wojskowa była przedsięwzięta tylko wówczas, gdy zjawiła się pewność, że w organizmie państwowym sąsiada powstały głębokie szpary⁴².

Echo tych spostrzeżeń pobrzmiewa także w zaleceniach Borysa Szaposznikowa (1882–1945), szefa Sztabu Generalnego RKKK, które zawarł w monografii pt. *Mózg armii*. Na jej kartach argumentował, że gwarantem zwycięstwa jest całkowity rozkład wewnętrzny nieprzyjaciela przez wykorzystanie wszystkich jego słabości. Przeciwnik musi zostać pokonany przed uderzeniem na niego siłami zbrojnymi, które powinny dokonać jedynie pacyfikacji wroga. Głównym sposobem przygotowania klęski nieprzyjaciela jest przeniknięcie do jego struktur państwowych, komórek decyzyjnych i dokonanie ich rozkładu od wewnątrz przez działania o charakterze dyplomatycznym, wywiadowczym, dywersyjnym i propagandowym oraz za pomocą wszelkich innych dostępnych środków⁴³.

Badając przebieg rosyjskich kampanii wojennych z wieków XVIII–XX, W. Bączkowski wskazuje, że terytoria, które stały się obiektem rosyjskiej ekspansji, były zamieszkiwane z reguły przez *narody znajdujące się w stanie upadku lub niestawiające większego oporu*. Według niego o powodzeniu rosyjskich podbojów przesądzały zwykle warunki niezależne od siły militarnej.

Rola siły zbrojnej Rosji we wszystkich tych wydarzeniach występuje w świetle bladym, jako coś marginalnego, co będąc zawsze słabym, jednocześnie umie zwyciężać, dzięki wspaniałe układającym się okolicznościom ubocznym, przy których na pierwszy plan wysuwa się czynnik uchwycenia odpowiedniego momentu oraz świadomego tworzenia dogodnego dla siebie układu stosunków. Stajemy w ten sposób przed zjawiskiem siły rosyjskiej, leżącej gdzieś poza formalną siłą militarną⁴⁴.

W kontekście kulturowym jest także osadzona rosyjska koncepcja tzw. małej wojny (ros. *‘малая война’*), której zasady po raz pierwszy skodyfikowano w Niemczech na przełomie XVIII i XIX stulecia⁴⁵. Teoria i praktyka „małej wojny” zyskała szczególną popularność w Rosji, gdzie począwszy od pierwszej połowy XIX w. sposoby jej prowadzenia były systematycznie rozwijane i doskonalone. Dlatego też punktem wyjścia dla niniejszych rozważań jest wiek XIX. W okresie do I wojny światowej pod pojęciem „mała wojna” rozumiano tylko i wyłącznie walkę zbrojną prowadzoną przez działania o charakterze partyzanckim, realizowane przez niewielkie, lotne pododdziały wydzielone z większej części regularnej armii. Polegały one m.in. na niszczeniu linii zaopatrzenia i komunikacji nieprzyjacielskich wojsk, przechwytywaniu kurierów, likwidowaniu małych placówek i oddziałów wroga, niespodziewanych uderzeniach na tyły i flanki nieprzyjacielskich wojsk, sianiu paniki i ciągłym nękaniami wroga, przy unikaniu jak największych strat własnych⁴⁶.

⁴² W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 118–119. Por. A.A. Свечин, *Эволюция военного искусства с древнейших времен до наших дней*, t. 1, Moskwa 1927, s. 143–152.

⁴³ Б.М. Шапошников, *Мозг армии*, t. 3, Moskwa 1929, s. 226–334, w której autor szczegółowo omawia przedmiotową problematykę.

⁴⁴ W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 114.

⁴⁵ A. von Bogusławski, *Der kleine Krieg und seine Bedeutung für die Gegenwart*, Berlin 1881, s. 10–17.

⁴⁶ *Военный энциклопедический лексикон: Том VIII*, Санкт-Петербург 1855, s. 427–428; Г.А. Леер,

Mimo że tradycja tego rodzaju działań sięga w Rosji czasów Piotra I, to szczegółowe zasady „małej wojny” po raz pierwszy opisał kpt. hrabia Denis Dawydow (1784–1839) w traktacie pt. *Zarys teorii działań partyzanckich*, który ukazał się w 1821 r.⁴⁷ W drugiej połowie XIX stulecia koncepcję „małej wojny” wzbogacono o problematykę działań policyjnych (tłumienie zamieszek, buntów, organizacja karnych ekspedycji i działań pacyfikacyjnych). W tym celu studiowano sposoby psychologicznego oddziaływania na przeciwnika (nie tylko na jego siły zbrojne, lecz także na ludność cywilną) oraz zagadnienia dotyczące psychologii tłumu i manipulowania nim⁴⁸.

Całkowita zmiana znaczenia terminu „mała wojna” oraz jej koncepcji nastąpiła w pierwszych latach istnienia bolszewickiej Rosji (tzw. *новая большая стадия малой войны*). W broszurze z 1921 r. pt. *Jedna doktryna wojenna i Armia Czerwona* były carski wojskowy Michaił Frunze podjął się próby teoretycznego opracowania koncepcji „małej wojny”. Według niego miała ona zakładać systematyczne i planowe działanie w celu stworzenia dla armii nieprzyjacielskiej takich warunków, żeby jego przewaga techniczna okazała się bezsilna wobec słabo uzbrojonego, ale pełnego inicjatywy, śmiałego i zdecydowanego przeciwnika⁴⁹.

Koncepcję M. Frunzego sprecyzował M. Drobow w swojej książce pt. *Mała wojna. Partyzantka i dywersja*, która ukazała się w 1931 r. Według M. Drobowa „mała wojna” – określana także jako „wojna partyzancka”, „operacja półwojenna” lub „ruch narodowo-wyzwoleńczy” – stanowi (...) *przejściową formę klasowej walki zbrojnej, której celem jest przejęcie władzy i ustanowienie dyktatury proletariatu*. Poprzestając na tym ogólnym odwołaniu się do ideologii marksizmu-leninizmu, M. Drobow, wykorzystując koncepcje carskich wojskowych i doświadczenia bolszewików, scharakteryzował amorficzną naturę „małej wojny”. Według radzieckiego teoretyka jest to kompleks różnorodnych, aktywnych działań o charakterze wspomagającym lub improwizacyjnym, prowadzonych w celu spowodowania za pomocą wszelkich dostępnych środków maksymalnego uszczerbku w potencjale wroga wszędzie tam, gdzie jest to tylko możliwe. Działania te mają ułatwić walkę na głównych frontach wojny i spowodować jak największe osłabienie potencjału nieprzyjaciela. M. Drobow uważa też, że „małą wojnę” należy prowadzić zarówno w okresie pokoju, jak i wojny (tutaj rozumianych w klasycznym znaczeniu tych słów). Jej forma ulega ciągłej transformacji: w procesie swojego rozwoju może przybrać postać wojny lokalnej, regionalnej lub wielkiego powstania. „Mała wojna” może także być stopniowo wygaszana, przechodząc w dywersję lub inne skryte formy działalności wywrotowej prowadzonej *słowem i czynem*. Radziecki teoretyk podkreśla, że „mała wojna” jest samodzielnym bytem, który charakteryzuje się dynamiką widoczną w sposobach i metodach

Энциклопедия военных и морских наук: Том V, Санкт-Петербург 1891, s. 38; *Военная энциклопедия*, К.И. Величко (red.), Москва 1914, s. 136–137. Szerzej zob. И.В. Вунч, *Малая война*, Санкт-Петербург 1850, s. 139–254. Literatura dotycząca koncepcji „małej wojny” jest bogata. Tutaj ograniczono się jedynie do wymienienia najważniejszych publikacji. Antologię tekstów na temat koncepcji „małej wojny” w rosyjskiej teorii i praktyce wojskowej w okresie XIX–XXI stulecia oraz obszerną bibliografię zawiera m.in. opracowanie *Грозное оружие: Малая война, партизанство и другие виды асимметричного воевания в свете наследия русских военных мыслителей*, И.В. Домнин (red.), Москва 2007.

⁴⁷ Д.В. Давыдов, *Опыт теории партизанского действия*, Москва 1821, s. 31–109; В.И. Боярский, *Партизанство вчера, сегодня, завтра. Историко-документальный очерк*, Москва 2003, s. 14–18.

⁴⁸ М.А. Дробов, *Малая война. Партизанство и диверсия. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Москва 1998, s. 37; А. Зыков, *Как и чем управляются люди. Опыт военной психологии*, Санкт-Петербург 1898, s. 62–169.

⁴⁹ М.В. Фрунзе, *Единая военная доктрина и Красная армия*, „Красная Новь” 1921, nr 1, s. 94–106. Zob. В.В. Квачков, *Спецназ России*, Москва 2007, s. 42.

jej prowadzenia. Nie jest możliwe jej sklasyfikowanie i zamknięcie jej zasad w schemacie: formy „małej wojny” są zależne od twórczego potencjału podmiotów zaangażowanych w jej prowadzenie. W opinii M. Drobowa w „małej wojnie” należy wykorzystać wszystkie dostępne środki, którymi dysponuje dana klasa społeczna. Czym bardziej są one różnorodne, pomysłowe i rozwinięte, tym bardziej wzrasta skuteczność działań prowadzonych w ramach „małej wojny”⁵⁰.

Podstawowymi formami prowadzenia „małej wojny” są: partyzantka i dywersja. M. Drobow rozróżniał dwa rodzaje partyzantki: wojskową i typu powstańczego. Z kolei dywersja w ujęciu autora to działania prowadzone w czasie pokoju i wojny w sposób niejawny przez niewielkie, specjalnie do tego celu przeszkolone grupy. Głównym celem dywersji, która powinna mieć wszechstronny charakter, jest przede wszystkim oddziaływanie na psychikę przeciwnika, osłabienie jego woli walki i rozkład morale. Radziecki teoretyk rozróżniał następujące formy dywersji:

- 1) dywersja o charakterze ekonomicznym – uderzenia w transport, przedsiębiorstwa, osłabienie systemu finansów publicznych,
- 2) dywersja o charakterze politycznym – zakładała prowadzenie działań propagandowych (w tym propagandy specjalnej), inicjowanie wszelkiego rodzaju intryg, których celem powinny być struktury rządowe oraz organizacje wywierające jakikolwiek wpływ na społeczeństwo,
- 3) dywersja o charakterze militarnym – sabotaż sprzętu bojowego, wysadzanie składów, arsenałów i umocnień, niszczenie węzłów łączności itp.,
- 4) dywersja o charakterze terrorystycznym – polegała na likwidacji przez zabicie lub otrucie cywilnych lub wojskowych przywódców danego państwa⁵¹.

Według M. Drobowa działania partyzanckie i dywersyjne należy prowadzić w sposób skoordynowany i kompleksowy nie tyle na całej przestrzeni frontu, ile wewnątrz nieprzyjacielskiego kraju z uwzględnieniem miejsca i czasu⁵². Cennym uzupełnieniem jego rozważań była publikacja autorstwa Konstantina K. Zwonariewa, wydana przez IV Zarząd Sztabu Generalnego RKKA w 1929 r., którą autor poświęcił wywiadowi agenturalnemu. W pierwszym tomie dzieła K. Zwonariew uznawał tzw. wywiad aktywny (dywersję) za część wywiadu agenturalnego. Publikacja ta stanowiła podstawy teoretyczne radzieckiej szkoły dywersji, która znalazła praktyczne zastosowanie w okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej⁵³.

Okres powojenny w historii sowieckiej myśli wojskowej był czasem stagnacji. Czynnikiem, który ją spowodował, był rozwój technologii rakietowo-nuklearnej oraz konieczność liczenia się z ideologiczną, marksistowsko-leninowską teorią wojen.

⁵⁰ M.A. Дробов, *Малая война...*, s. 11, 198–200; В.В. Квачков, *Спецназ России...*, s. 42–43.

⁵¹ M.A. Дробов, *Малая война...*, s. 158–159. Odnośnie do propagandy specjalnej (tzw. спецпропаганды) w Armii Czerwonej zob. И.Б. Мошанский, *Информационная война. Органы спецпропаганды Красной армии*, Москва 2010, s. 8 i nast.

⁵² M.A. Дробов, *Малая война...*, s. 199.

⁵³ К.К. Звонарев, *Агентурная разведка. Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914–1918 гг. Германская агентурная разведка до и во время войны 1914–1918 гг. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Киев 2005, s. 324–333; В.А. Иванов, *Разведывательная работа германского Генштаба против армий Северного фронта и борьба со шпионажем в 1915–1917 годах (из документов Архива УФСБ РФ по Санкт-Петербургу и Ленобласти)*, „Новейшая история России” 2014, nr 3, s. 292–311; В.В. Квачков, *Спецназ России...*, s. 46–47.

Koncentracja na wojnie raketowo-jądrowej była tak duża, że nastąpiła atrofia myśli strategicznej poświęconej wojnie prowadzonej innymi siłami. Przewidywano zastosowanie broni atomowej zarówno na szczeblu strategicznym, jak i operacyjnym, a nawet taktycznym. Scenariusz wojny jądrowej zakładał, że kolejne uderzenia jądrowe miały być skierowane w siły zbrojne nieprzyjaciela, ośrodki miejskie i przemysłowe, co w konsekwencji miało zniszczyć potencjał ekonomiczny i morale wroga. Siłom konwencjonalnym pozostawiono jedynie spełnienie roli pacyfikacyjnej. W takich warunkach następowało stopniowe dezaktualizowanie się sowieckiej strategii militarnej⁵⁴.

Koncepcja „małej wojny”, która zyskała wówczas miano „wojny rewolucyjnej”, była jednak stosowana do prowadzenia walki za pośrednictwem tzw. ruchów narodowo-wyzwoleńczych w licznych wojnach lokalnych, toczonych głównie w krajach Trzeciego Świata⁵⁵. Były one narzędziem geopolitycznej konfrontacji z USA w dwubiegunowym modelu świata, który ukształtował się po 1945 r. W „wojnach rewolucyjnych” wykorzystywano charakterystyczne dla „małej wojny” partyzanckie metody walki zbrojnej w połączeniu z działaniami propagandowymi, agitacyjnymi i terrorystycznymi. Przedsięwzięcia te zyskały także miano „aktywnych działań” (ros. *‘активные мероприятия’*). Kluczowym elementem „aktywnych działań” była dywersja ideologiczna (ros. *‘идеологическая диверсия’*), której pojęcie, w odróżnieniu od USA i pozostałych krajów członkowskich NATO, w Związku Radzieckim rozumiano bardzo szeroko. Dywersja ideologiczna w ujęciu radzieckich strategów i funkcjonariuszy KGB, utożsamiana także z pojęciem wojny psychologicznej, to jedna z podstawowych form działalności służb specjalnych polegająca na agitacyjno-propagandowych i wywiadowczo-organizacyjnych działaniach, przedsięwzięciach i operacjach prowadzonych w celu zdestabilizowania władz politycznych, moralno-politycznego stanu społeczeństwa i sił zbrojnych. Miało to doprowadzić do zmiany wewnętrznej i zagranicznej polityki danego państwa. Dywersja ideologiczna przejawiała się zarówno w bezpośrednich formach działalności wyrotowej (akty terrorystyczne i dywersyjne, likwidowanie działaczy społecznych i politycznych, walka zbrojna), jak i metodach pośrednich (inspirowanie, tworzenie i kierowanie działalnością tajnych i jawnych organizacji w danym kraju, działania dyplomatyczne, propagandowe, szantaż i korupcja). Tego rodzaju oddziaływaniu poddawano wszystkie sfery aktywności państwowej i społecznej, takie jak: religię, dominującą ideologię, politykę, ekonomię, moralność i system etyczny, prawo, kulturę i naukę. Działaniami podmiotów dywersji ideologicznej kierował I. Zarząd Główny KGB, który umożliwiał także wywiadowczo-informacyjne zabezpieczenie poszczególnych operacji. Głównym celem dywersji ideologicznej była destrukcja kluczowych dziedzin aktywności społecznej, co miało doprowadzić do osłabienia państwa i pozbawienia go zdolności obronnych w przypadku wrogiej napaści⁵⁶.

⁵⁴ T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 48–49; *Военная стратегия*, В.Д. Соколовский (red.), Москва 1963, s. 19–23; 258–261; А.И. Калистратов, *Революция в военном деле и советское военное искусство*, „Военная мысль” 2009, nr 11, s. 17–29.

⁵⁵ В.А. Пронько, *Военная стратегия после Второй Мировой Войны*, w: *История военной стратегии России*, В.А. Золотарев (red.), Москва 2000, s. 479–486; *Военная стратегия...*, s. 227; Zob. przykłady tego rodzaju działań w: *SNIE 11/2–81, May 1981, Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence*, w: *CIA’s Analysis of the Soviet Union 1947–1991. A Documentary Collection*, G.K. Haines, R.E. Legget (red.), Washington 2001, s. 105–108.

⁵⁶ *Высшая школа КГБ им. Ф.Э. Дзержинского. Научно-издательский отдел ВШКГБ им. Ф.Э.*

Problematyką wojny asymetrycznej zajmowali się również rosyjscy wojskowi przebywający na emigracji. Głównym osiągnięciem rosyjskiej emigracyjnej myśli wojskowej jest kontynuacja badań nad „małą wojną”, które prowadził gen. Borys Holmston-Smysłowski (1897–1988) oraz koncepcja „wojny buntowniczej” (ros. *‘мятежевойна’*) Jewgienija Messnera (1891–1974)⁵⁷. Podobnie jak „mała wojna” radzieckich wojskowych, tak i koncepcje wojen asymetrycznych w ujęciu emigracyjnych strategów charakteryzują się elastycznością, przybierając wiele form. Do najważniejszych desygnatów tych koncepcji należą:

- brak formalnego wypowiedzenia wojny, zatarcie różnic między okresem pokoju i wojny rozumianych w klasycznym znaczeniu tych słów,
- działania prowadzące do uniknięcia oficjalnego zaangażowania się państwa w konflikt zbrojny, brak monopolu państwa na prowadzenie działań militarnych,
- brak linii frontu, działania mogą rozpocząć się wewnątrz państwa z dala od jego granic,
- brak formalnej przynależności państwowej grup i formacji zbrojnych biorących udział w walkach,
- zrównanie roli uzbrojonych, zrewoltowanych grup społecznych z regularną armią, wzrost znaczenia sił specjalnych i tajnych służb. W ten paradygmat wpisują się m.in. rozważania gen. Holmstona-Smysłowskiego, które dotyczą możliwości koordynacji działań między operacjami desantowymi regularnych wojsk a podmiotami stosującymi taktykę „małej wojny”⁵⁸,
- kluczowe znaczenie mają długofalowe działania o charakterze psychologicznym, których głównym celem jest uzyskanie wpływu na społeczną świadomość. Ciężar prowadzenia takich działań spoczywa na dyplomatach, dywersantach, terrorystach i agitatorach,
- inspirowanie, organizowanie i finansowanie rozwoju ugrupowań radykalnych i ekstremistycznych (m.in. politycznych, religijnych) w państwie nieprzyjaciela,
- wzrastające znaczenie w stosunkach międzynarodowych roli państw nieuznawanych i państw dysfunkcyjnych (tzn. „upadłych”), przeniesienie głównego ciężaru walk na tereny zurbanizowane⁵⁹.

Дзержинского, Контрразведывательный словарь, Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов (red.), Москва 1972, s. 90–91, 161–162, 239–240; R. Shultz, *The Soviet Union and Revolutionary Warfare: Principles, Practices, and Regional Comparisons*, Stanford 1988, s. 115–187; D.S. Papp, *Soviet Unconventional Conflict Policies and Strategies in the Third World*, „The Journal of Conflict Studies” 1988, nr 8, s. 26–59; L. Pawlikowicz, *Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991*, w: *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne*, Z. Nawrocki (red.), Warszawa 2013, s. 137.

⁵⁷ И.В. Домнин, *Краткий очерк военной мысли Русского Зарубежья*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, И.В. Домнин (red.), Москва 1999, s. 448–527.

⁵⁸ Б. Хольмстон-Смысловский, *О возможностях координации действий оперативно-воздушных десантов с элементами малой войны*, w: *Первая Русская национальная армия против СССР. Война и политика*, И.В. Домнин (red.), Москва 2011, s. 356–268.

⁵⁹ Б. Хольмстон-Смысловский, *О психологии «малой войны»*, w: *Первая Русская национальная армия...*, s. 280–297; Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004, s. 15–23, 210–214, 216–228, 332–340. Koncepcja „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera została szczegółowo omówiona przez autora niniejszego artykułu w odrębnym opracowaniu. Tutaj ograniczono się jedynie do przedstawienia jej głównych założeń. Szerzej zob. M. Wojnowski, *Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11, s. 58–91. Por. L. Sykulski, *Rosyjska koncepcja wojen*

Rewolucja naukowo-techniczna dokonana z inicjatywy marszałka Nikołaja Ogarkowa w siłach zbrojnych ZSRR w latach 80. XX w., która przejawiała się w zastosowaniu nowoczesnych technologii w dziedzinie uzbrojenia, komunikacji i środków masowego przekazu, znacznie zwiększyła możliwości i efektywność operacji prowadzonych w ramach wojen asymetrycznych⁶⁰. Nowe rozwiązania technologiczne znalazły zastosowanie w koncepcji tzw. asymetrycznej odpowiedzi ZSRR na ogłoszoną 23 marca 1983 r. przez prezydenta Ronalda Regana Inicjatywę Obrony Strategicznej (Strategic Defense Initiative – SDI). Ze względu na użycie nowoczesnej techniki w budowie systemu antyrakietowego przeznaczonego do likwidacji rakiet balistycznych skierowanych na terytorium USA program ten nazywano potocznie „Gwiazdnymi wojnami”. Prace nad programem sowieckiej „asymetrycznej odpowiedzi” prowadził zespół wojskowych i naukowców pod kierownictwem fizyka Jewgienija Wielichowa. W opracowywaniu formuły „asymetrycznej strategii” brał udział m.in. radziecki uczonek i ekspert ds. bezpieczeństwa Andriej Kokoszyn. Sięgnął on do koncepcji wspomnianego stratega Andrieja Swieczina, który zajmował się analizą działań asymetrycznych w różnych okresach historii wojskowości. Szczególne znaczenie dla koncepcji „asymetrycznej odpowiedzi” A. Kokoszina, zarówno w znaczeniu wojskowo-technicznym, jak i polityczno-psychologicznym, miało wspomniane już dzieło *Sztuka wojny* Sun Tzu. Jak podkreślał A. Kokoszyn, traktat ten, *prześiąknięty duchem asymetryczności*, był dla niego inspiracją. Koncepcja „asymetrycznej odpowiedzi” w sferze technologicznej zakładała zastosowanie zintegrowanych podzespołów w postaci systemu raketowego i nowych rodzajów broni tzw. perspektywicznej generacji (broń wiązkowa, laserowa i plazmowa, broń geofizyczna i klimatyczna, która oddziałuje na litosferę, jonosferę i atmosferę). Równie istotną rolę w formule radzieckiej „asymetrycznej odpowiedzi” odgrywał czynnik polityczno-psychologiczny. Zakładano przeprowadzenie szerokiej operacji informacyjno-psychologicznej w celu przekonania „amerykańskiej klasy politycznej”, że Inicjatywa Obrony Strategicznej nie umożliwi Stanom Zjednoczonym uzyskania przewagi strategicznej na świecie. Ponadto, przez szerokie spektrum akcji w ramach dywersji ideologicznej, oddziaływania informacyjnego i propagandowego, starano się nakłonić amerykańskie elity, aby te nie dopuściły do wyjścia USA z układu o ograniczeniu systemów antyrakietowych (Anti-Ballistic Missile, ABM) podpisanego 26 maja 1972 r., który, zdaniem radzieckich wojskowych, zapewniał „równowagę strategiczną” pomiędzy ZSRR a USA⁶¹.

Mając na uwadze założenia „odpowiedzi asymetrycznej”, należy podkreślić, że pomimo faktu zastosowania nowoczesnych technologii, w dalszym ciągu jej koncepcja opierała się na wypracowanych w przeszłości wzorcach osiągania celów politycznych metodami niewojskowymi w formie dywersji, propagandy, tworzenia podziałów w obozie przeciwnika itp. To za ich pomocą starano się zniwelować prze-

buntowniczych Jewgienija Messnera, „Przegląd Geopolityczny” 2014, nr 11, s. 103–113; K. Kraj, *Ukraina i мятэжевая война*, „E-Terroryzm” 2014, nr 7, s. 11–22.

⁶⁰ M.C. FitzGerald, *Marshal Ogarkov and the New Revolution in Soviet Military Affairs*, Alexandria 2003, s. 6–12; tenże, *Soviet Views on Future War: The Impact of New Technologies*, „Defense Analysis” 1991, nr 7, s. 171–208, tenże, *Advanced Conventional Munitions and Moscow’s Defensive Force Posture*, „Defense Analysis” 1990, nr 6, s. 167–191.

⁶¹ С.К. Ознобищев, В.Я. Потапов, В.В. Скоков, *Как готовился “асимметричный ответ” на “стратегическую оборонную инициативу” Р. Рейгана, Велихов, Кокошин и другие*, Москва 2008, s. 11, 20; А.А. Кокошин, *«Асимметричный ответ» на «Стратегическую оборонную инициативу» как пример стратегического планирования в сфере национальной безопасности*, „Международная жизнь” 2007, nr 7, s. 29–42.

wagę techniczną USA. Wydaje się, że na identycznym założeniu opierają się także współczesne rosyjskie koncepcje prowadzenia działań asymetrycznych. Jak podkreśla gen. Mahmut Gariejew, prezes Akademii Nauk Wojskowych, nowoczesne technologie i rozwój nowych rodzajów broni spowodują zwiększenie skuteczności dotychczasowych sposobów prowadzenia wojny, szczególnie w sferze informacyjnej. Pisał on m.in., że:

(...) systematyczna emisja psychologicznie i ideologicznie nasyconego materiału o prowokacyjnej naturze, zawierającego zmieszane fałszywe i prawdziwe elementy informacji, może skutkować masową psychozą, powodować uczucie rozpacz i przygnębienia oraz podważać zaufanie do własnego rządu i sił zbrojnych, co w konsekwencji może doprowadzić do zdestabilizowania sytuacji w kraju będącym obiektem takiego oddziaływania⁶².

W historyczne i kulturowe tradycje rosyjskiej wojskowości wpisuje się treść wystąpienia szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, gen. armii Walerija Gierasimowa. Wystąpienie to posłużyło zachodnim analitykom jako podstawa do uznania rosyjskiej strategii i taktyki za nową metodę prowadzenia „wojny hybrydowej”. Referat wygłoszony przez generała uznano nawet za ogłoszenie nowej doktryny wojennej Rosji, którą nazwano „Dokryną Gierasimowa”⁶³. Wystąpienie szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR odbyło się 25 stycznia 2013 r. podczas konferencji w Akademii Nauk Wojskowych w Moskwie. Generał podkreślił, że przebieg wydarzeń w Afryce i na Bliskim Wschodzie uwidocznili zmiany, które dokonały się w sposobach prowadzenia wojen. Działania wojenne (nazwał je „wojną nowej generacji”), nie sprowadzają się już do pokonania sił zbrojnych nieprzyjaciela i zajęcia jego terytorium. Dodał, że precyzyjne określenie granicy między wojną a pokojem stało się niemożliwe. Głównym celem we współczesnych konfliktach staje się systematyczny i planowy rozkład wszystkich struktur wrogiego państwa, co ma na celu jego maksymalne osłabienie⁶⁴. Jest to realizowane za pomocą wielu środków, które Gierasimow określa terminami zapożyczonymi z zachodnich teorii wojskowości: strategia działań pośrednich (ros. *‘стратегия непрямых действий’*) oraz środki niewojskowe (ros. *‘невоенные средства’*). W opinii szefa sztabu rosyjskiej armii są to działania o charakterze politycznym, ekonomicznym, informacyjnym, a nawet humanitarnym, które prowadzi się wraz z wykorzystaniem „potencjału protestu” tkwiącego w społeczeństwach państw stanowiących cel agresji. Działania te mogą polegać także na politycznym izolowaniu danego państwa, wprowadzeniu sankcji

⁶² M.A. Gareev, *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*, London 1998, s. 53.

⁶³ M. Galeotti, *The ‘Gerasimov-doctrine’ and Russian Non-Linear War*, Moscow’s Shadows Wordpress.com z 6 VII 2014 [online], <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> [dostęp: 1 IX 2015]; R. McDermott, *Myth and Reality – A Net Assessment of Russia’s ‘Hybrid Warfare’ Strategy Since the Start of 2014 (Part One)*, „Eurasia Daily Monitor” 2014, nr 11 [online], http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42966&no_cache=1#_VfLKCRHtlBc [dostęp: 1 IX 2015].

⁶⁴ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 2. Por. także, *Роль Генерального штаба в организации обороны страны в соответствии с новым Положением о Генеральном штабе, утверждённым Президентом Российской Федерации*, „Вестник Академии военных наук” 2014, nr 1, s. 14–23; także, *Генеральный штаб и оборона страны*, „Геополитика и безопасность” 2014, nr 1, s. 16–20.

ekonomicznych, blokowaniu szlaków komunikacji, szantażu militarnym, a nawet na zorganizowaniu kontyngentu międzynarodowych sił pokojowych rzekomo pod pretekstem obrony praw człowieka.

Pierwszorzędne znaczenie w tak pojętej koncepcji prowadzenia działań wojennych zajmują operacje sił specjalnych oraz środki walki informacyjnej. Według Gierasimowa działania zbrojne następują dopiero po osłabieniu nieprzyjaciela i pozbawieniu go zdolności obronnych. Rozpoczynają się one w okresie pokojowym, przez wprowadzenie na terytorium nieprzyjaciela niewielkich mobilnych pododdziałów wojskowych lub formacji nieregularnych, co odbywa się bez uprzedniego wypowiedzenia wojny. Walka przybiera formę działań charakteryzujących się dużą manewrowością i mobilnością różnych formacji zbrojnych, w tym sił specjalnych. Głównym celem walki zbrojnej jest zniszczenie potencjału militarno-ekonomicznego zaatakowanego państwa za pomocą krótkotrwałych precyzyjnych uderzeń w infrastrukturę krytyczną (problematyki tej dotyczy osobna koncepcja „wojny niekontaktowej/bezkontaktowej” autorstwa gen. Władimira Slipczenki)⁶⁵. Atak następuje przez uderzenia na siły zbrojne i obiekty wrogiego państwa znajdujące się na całym jego terytorium, z uwzględnieniem miejsca i czasu. Walkę zbrojną charakteryzuje użycie na szeroką skalę broni precyzyjnego rażenia (ros. *‘высокоточное оружие’*, BTO), robotyki oraz innych nowoczesnych rodzajów uzbrojenia. Gierasimow podkreśla przestrzenny wymiar konfrontacji: dochodzi do niej we wszystkich rodzajach przestrzeni geopolitycznej, tj. na lądzie, morzu i w powietrzu. Kierowanie siłami zbrojnymi i ich działaniami odbywa się w jednej przestrzeni informacyjnej. Według słów Gierasimowa w walce uczestniczy także tzw. komponent wojskowo-cywilny, czyli formacje paramilitarne i różnego rodzaju grupy o charakterze zbrojnym. Cały czas są prowadzone również działania o charakterze dywersyjnym i propagandowym, co pozwala zneutralizować przewagę nieprzyjaciela w określonych sferach⁶⁶.

W swoim wystąpieniu Gierasimow odwołał się do radzieckiego stratega Andrieja Swieczina, podkreślając ponadczasowy charakter jego opinii, według której (...) *każda wojna jest szczególnym przypadkiem, który wymaga stworzenia własnej, unikalnej logiki, a nie zastosowania jakiegokolwiek wzorca*⁶⁷. W ten sposób generał dał do zrozumienia, że jest to jedynie zarys ogólnej koncepcji prowadzenia walki zbrojnej, jej przebieg i formy działań zaś zależą od wielu czynników i typu przeciwnika. Każda operacja o charakterze militarnym powinna być rozpatrywana indywidualnie, z uwzględnieniem m.in. takich czynników, jak cechy kulturowe, potencjał gospodarczy, profil psychologiczny elit rządzących oraz wszelkie słabości państwa stanowiącego obiekt potencjalnej agresji. Według rosyjskich wojskowych określenie i ocenę wszystkich tych czynników umożliwia tzw. analiza refleksyjna⁶⁸.

⁶⁵ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении...*, s. 3. Пор. В.И. Слипенченко, *Войны нового поколения: дистанционные бесконтактные*, Москва 2004, s. 44–58; В.А. Киселев, *Дистанционное противоборство*, „Военная мысль” 2008, nr 5, s. 77–84.

⁶⁶ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении...*, s. 3. Пор. J. Beskid, *Vojna novej generácie realizovaná na Kryme*, w: 5. *Medzinárodná vedecká konferencia Národná a medzinárodná bezpečnosť. Zborník vedeckých a odborných prác*, B. Ďurkech (red.), Liptovský Mikuláš 2014, s. 24–33. Szczegółowym aspektem rosyjskiego modelu tzw. wojny nowej generacji autor niniejszego artykułu poświęcił odrębne opracowanie pt. *Koncepcja „wojny nowej generacji” w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, które znajduje się w druku.

⁶⁷ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении...*, s. 3.

⁶⁸ А.В. Первов, *Ситуационный анализ в сетевых войнах на основе рефлексивного подхода*, „Вестник академии военных наук” 2009, nr 2, s. 85–88. Пор. М.В. Александров, *К вопросу о возможности создания*

Zastosowanie zachodniego paradygmatu „wojny hybrydowej” do określania specyfiki działań rosyjskich (przypomnijmy, że stanowi on jednolitą formułę środków wojskowych i niewojskowych) wydaje się nieskuteczne. Dzieje się tak dlatego, że koncepcja współczesnego konfliktu zbrojnego autorstwa gen. Gierasimowa nawiązuje do amorficznego charakteru koncepcji „małych wojen”, „wojen buntowniczych” i „odpowiedzi asymetrycznych”. Próżno szukać w nich ściśle określonego wzorca i paradygmatu prowadzonych działań. Zasady rzekomej nowej wojny, którą dostrzegają w koncepcji Gierasimowa zachodni eksperci, od stuleci pozostają niezmiennie w rosyjskiej myśli wojskowej, z wyjątkiem zastosowania nowoczesnych rozwiązań technologicznych, które zwiększają możliwości prowadzonych operacji. Wystąpienie szefa Sztabu Generalnego nagłośnione w rosyjskich mediach, a następnie w zachodniej prasie, należy uznać za operację informacyjno-psychologiczną. Jej celem jest przekonanie zachodnich rządów i ich społeczeństw, że Rosja ma nową, nieznaną na Zachodzie, strategię działań wojennych. Słowa generała o rzekomych zmianach, które nastąpiły w sposobach prowadzenia wojen, co miały uwidocznic „kolorowe rewolucje” w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, są na Zachodzie interpretowane zbyt dosłownie⁶⁹. Nie chodzi tutaj o nowatorskość sztucznego generowania rewolucji i przewrotów (praktykowanych od wieków), lecz o nowoczesne środki, które zostały wykorzystane do tego celu. W przypadku „arabskiej wiosny” było to m.in. zastosowanie na szeroką skalę mediów i portali społecznościowych (Facebook, Twitter), co stanowi rozwiązanie nowatorskie. Nowa nie jest więc sama idea inicjowania sztucznego przewrotu, lecz narzędzia, których użyto do realizacji tego celu⁷⁰.

Potwierdzeniem opinii o ścisłej zależności współczesnych rosyjskich koncepcji działań wojennych od znanych z przeszłości praw sztuki wojennej Imperium Rosyjskiego i ZSRR jest analiza autorstwa Siergieja Czekinowa i Siergieja Bogdanowa – wysokiej rangi oficerów związanych z Centrum Studiów Wojenno-Strategicznym Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Ich rozważania są tożsame z treścią wystąpienia Gierasimowa. Według nich tzw. wojna nowej generacji charakteryzuje się:

- prowadzeniem długotrwałych działań asymetrycznych przez zastosowanie środków informacyjnych, psychologicznych, dyplomatycznych i ekonomicznych w celu osłabienia przeciwnika i stworzenia sprzyjających warunków ułatwiających agresję zbrojną,

математической модели прогнозирования военно-политической и стратегической ситуации вокруг РФ, w: Некоторые аспекты анализа военно-политической обстановки: монография, А.И. Подберезкина, К.П. Боришполец (red.), Москва 2014, s. 25–50; С.Н. Бухарин, В.В. Цыганов, Ситуационный анализ в информационных войнах, „Информационные войны” 2008, nr 2, s. 47–59; Н.М. Ракитянский, С.Н. Бухарин, Ментальная матрица политической элиты в контексте теории информационного поля, „Информационные войны” 2011, nr 1, s. 52–59.

⁶⁹ Zob. dla przykładu: A. Rącz, *Hybrid War in Ukraine...*, s. 36–37.

⁷⁰ P. Thorpe, *Information and Revolution in Egypt. Assessing the Role of New Media in Contemporary and Future Operating Environments*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools” 2013, nr 26, s. 10–13; S. Lucente, G. Wilson, *Crossing the Red Line. Social Media and Social Network Analysis for Unconventional Campaign Planning*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools” 2013, nr 26, s. 20–26; M. Ben Moussa, *From Arab Street to Social Movements: Re-theorizing Collective Action and the Role of Social Media in the Arab Spring*, „Westminster Papers” 2013, nr 9, s. 47–71. Szerzej na temat roli mediów elektronicznych w kreowaniu potencjału protestu zob. M. Castells, *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*, Cambridge 2012, s. 218–244.

- zdezorientowaniem dowództwa sił zbrojnych oraz cywilnego przywództwa państwa wrogiego za pomocą kombinacji jawnych i tajnych działań prowadzonych za pośrednictwem mediów, dyplomacji, agencji i organizacji pozarządowych. Operacje te polegają przede wszystkim na wykorzystywaniu wszelkiego rodzaju sprzeczności etnicznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych w kraju stanowiącym obiekt agresji i wprowadzaniu fałszywych informacji, danych, instrukcji oraz rozkazów do przestrzeni informacyjnej nieprzyjaciela,
- zastraszaniem, oszukiwaniem, szantażowaniem i korumpowaniem przedstawicieli elit politycznych i wojska,
- stosowaniem na szeroką skalę różnego rodzaju środków propagandy i agitacji, których celem jest spowodowanie wzrostu niepewności, strachu i poczucia zagrożenia w społeczeństwie. Efekt ten jest potęgowany także przez działania dywersyjne i wywrotowe prowadzone przez różne grupy zbrojne, organizacje paramilitarne, związki zawodowe i inne organizacje,
- ustanowieniem strefy zakazu lotów nad terytorium zaatakowanego państwa, zablokowaniem jego dróg, mostów i węzłów komunikacyjnych, wykorzystaniem prywatnych organizacji o charakterze zbrojnym oraz grup złożonych z przeciwników ustroju społecznego i porządku politycznego kraju stanowiącego obiekt agresji,
- rozpoczęciem działań zbrojnych poprzedzonych akcją rozpoznawczą i wywiadowczą prowadzoną przy wykorzystaniu różnego rodzaju technologii i środków (operacje sił specjalnych, wywiad radioelektroniczny, użycie wywiadowczych i nawigacyjnych środków kosmicznych oraz środków rozpoznania osobowego),
- prowadzeniem działań zbrojnych we wspólnej przestrzeni informacyjnej, co gwarantuje jedną świadomość sytuacyjną,
- kierowaniem dużą ilością różnorodnych sił i środków w walce, m.in. dzięki wsparciu z kosmosu,
- przejęciem kontroli nad punktami oporu nieprzyjaciela i zniszczeniem ocalałych jednostek wroga przez użycie sił specjalnych, których zadanie polega na rozpoznaniu potencjału i zdolności bojowych przeciwnika, a następnie przekazaniu precyzyjnych danych dotyczących pozycji i położenia oddziałów nieprzyjaciela i znajdujących się w jego rękach obiektów infrastruktury krytycznej. Dzięki temu jest możliwe dokonanie uderzeń za pomocą broni precyzyjnego rażenia, co powoduje zniszczenie wszelkich miejsc oporu. Na ostatnim etapie następuje metodyczne pacyfikowanie wrogiego terytorium przez wojska lądowe i zajmowanie go⁷¹.

Tak więc, analogicznie jak przed wiekami, głównym celem wojny prowadzonej środkami niemilitarnymi jest przygotowanie warunków do inwazji

⁷¹ С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль” 2013, nr 10, s. 13–25. Рог. С.А. Богданов, *Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России*, „Военная мысль” 2010, nr 3, s. 13–22; С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Влияние непрямых действий на характер современной войны*, „Военная мысль” 2011, nr 6, s. 3–13. Odnośnie do problematyki wzrostu znaczenia czynników technicznych we współczesnych wojnach z rosyjskiego punktu widzenia zob. И.М. Попов, *О долгосрочных характеристиках войн и вооружённых конфликтов*, w: *Некоторые аспекты анализа...*, s. 659–836.

zbrojnej. Potwierdza to przede wszystkim przebieg operacji mającej na celu opanowanie Półwyspu Krymskiego. Jej przeprowadzenie poprzedziły gruntowne działania o charakterze dywersyjno-wywiadowczym i dezinformacyjnym, co stanowi główny element powodzenia akcji prowadzonych w ramach „małej wojny” lub „wojny buntowniczej”. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. w opinii emerytowanego admirała Igora Kasatonowa, który przyznał, że (...) *Flota Czarnomorska przygotowała grunt, oficerowie wiedzieli, co się wokół dzieje, gdzie rozmieszczone są ukraińskie jednostki, a scenariusze wydarzeń były przerabiane na mapach*⁷². Igrzyska olimpijskie w Soczi skutecznie zaabsorbowały uwagę światowej opinii publicznej i dały Rosjanom możliwość umieszczenia jednostek wojskowych w pobliżu południowo-wschodniej granicy państwa ukraińskiego. Działanie to tłumaczono koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom igrzysk, co nie wzbudziło żadnych podejrzeń. Wojska te wykorzystano do ochrony działań rosyjskich sił specjalnych na Krymie podczas inwazji. Rosjanie mieli dokładną wiedzę dotyczącą stanu osobowego jednostek wojsk ukraińskich, delegatur i placówek Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) oraz ukraińskiej infrastruktury krytycznej. Wydaje się, że oprócz rozpoznania osobowego i elektronicznego prowadzili także tzw. wywiad psychologiczny, który polega na gromadzeniu, przetwarzaniu i analizowaniu informacji dotyczących stanu moralno-psychologicznego poszczególnych grup społecznych, wojska i personelu administracji. Działalności wywiadowczej prowadzonej przez Rosjan na Krymie niewątpliwie sprzyjało to, że siły zbrojne państwa ukraińskiego stanowiły relikwiarz armii radzieckiej, z której wywodzili się ich kadry oraz z której czasów pochodziły sprzęt i systemy dowodzenia. Ponadto znaczną część korpusu oficerskiego ukraińskiej armii tworzyli absolwenci radzieckich uczelni wojskowych. Wielu żołnierzy sił specjalnych służących na Ukrainie po rozpadzie ZSRR wyjechało do Rosji. Infiltrację prowadzono także za pośrednictwem niewielkich grup wywiadowczo-dywersyjnych. Jedną z takich grup kierował Igor Strielkow vel Girkin (były żołnierz specnaz GRU lub też funkcjonariusz FSB, a nawet SBU)⁷³.

Nieprzypadkowo wybrano również czas przeprowadzenia operacji, w czym przejawia się akcentowana przez W. Bączkowskiego zdolność Rosjan (...) *do uchwycenia odpowiedniego momentu oraz świadomego tworzenia dogodnego dla siebie układu stosunków*⁷⁴. Operację zrealizowano w okresie całkowitej destabilizacji i dezorganizacji państwa ukraińskiego, które spowodował przewrót w Kijowie. Nowe władze tworzone w pośpiechu i chaosie, społeczeństwo ukraińskie ulegało coraz intensywniejszej polaryzacji na tle politycznym i narodowościowym, do czego skutecznie przyczyniała się rosyjska wojna informacyjna⁷⁵. W okresie od października 2013 r. do

⁷² M. Перевозкина, *Адмирал Игорь Касатонов: «Конечно, это была наша армия»* [online], <http://www.mk.ru/politics/2015/03/15/admiral-igor-kasatonov-konechno-eto-byla-nasha-armiya.html> [dostęp: 1 IX 2015].

⁷³ M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński...*, s. 11–15; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego w świetle teorii operacji specjalnych GRU*, „Secretum. Służby specjalne, bezpieczeństwo, informacja” 2014, nr 2, s. 106. Odnośnie do stanu armii ukraińskiej i jej uzależnienia od radzieckich wpływów zob. S. Denisentsev, *The Soviet Inheritance of Ukrainian Armed Forces*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, C. Howard, R. Pukhov (red.), London 2014, s. 25–57; A. Lavrov, A. Nikolsky, *Neglect and Rot: Degradation of Ukraine's Military in the Interim Period*, w: *Brothers Armed...*, s. 57–74; W. Parachomenko, *The State of Ukraine's Armed Forces and Military Reform*, „Journal of Slavic Military Studies” 2000, nr 13, s. 63–86.

⁷⁴ W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 114.

⁷⁵ M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński...*, s. 14; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego...*, s. 107.

lutego 2014 r. za pośrednictwem rosyjskich mediów prowadzono zakrojoną na szeroką skalę operację, która miała na celu zdyskredytowanie Euromajdanu, ukazując go jako bunt przeciwko legalnej władzy, inspirowany przez „trzecią siłę” z zewnątrz. Z kolei od lutego do marca 2014 r. prowadzono kampanię zmierzającą do zdemoralizowania władz cywilnych i wojskowych na Krymie oraz do rozpowszechnienia wśród światowej opinii publicznej historycznej, ale także prawnej, argumentacji uzasadniającej włączenie Krymu do Rosji⁷⁶.

Przygotowanie i zabezpieczenie informacyjne okazały się niezbędne nie tylko w kontekście operacji krymskiej, lecz także na dalszych etapach ekspansji rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Obejmowały one następujące działania:

- skonfliktowanie grup narodowościowych i etnicznych wewnątrz państwa na podstawie tożsamości historycznej przez rozbudzanie i umacnianie sentymentów sowieckich przy jednoczesnym eksponowaniu znaczenia i roli radykalnych ugrupowań nacjonalistycznych („Prawy Sektor”, „Swoboda”). Monopol rosyjskich środków masowego przekazu w krajach poradzieckich, w tym na Ukrainie, umożliwił stworzenie zamkniętego pola informacyjnego, dzięki czemu do świadomości społecznej docierała tylko i wyłącznie jednolita, stronnicza narracja rosyjska, w której ukazywano Ukrainę jako państwo słabe, upadłe i pozbawione sensu geopolitycznej egzystencji,
- wykorzystanie osoby obalonego prezydenta Wiktora Janukowycza do podważania legalności nowych władz ukraińskich i stworzenia alternatywnego, prorosyjskiego ośrodka władzy. W tym kontekście formułowano także narrację przekazu medialnego zawartą w stopniowaniu semantycznego znaczenia pojęć, od władz kijowskich poczynając, a na juncie kończąc,
- stosowanie wielu działań dezinformujących opinię publiczną, które prowadzono w prasie, radiu, telewizji i w internecie. Do najbardziej charakterystycznych należy zaliczyć przypadek tzw. doktora z Odessy⁷⁷ oraz historię mówiącą o tym, jakoby flagowy okręt ukraińskiej marynarki wojennej „Hetman Sahajdaczny” przeszedł na stronę rosyjską, wywieszając banderę z krzyżem św. Andrzeja,

⁷⁶ E. Магда, *Гибридная война...*, s. 304–305; Б. Немцов, *Путин. Война. Независимый экспертный доклад*, И. Яшин, О. Шорина (red.), Москва 2015, s. 8–16; R. Allison, *Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and why Russia Broke the Rules*, „International Affairs” 2014, nr 90, s. 1258–1281; P. Pomerantsev, M. Weiss, *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. A Special Report presented by The Interpreter, a project of the Institute of Modern Russia*, New York 2015, s. 14–24.

⁷⁷ Chodzi tu o posłużenie się przez rosyjską propagandę sfabrykowanym profilem lekarza Igora Rozowskiego, umieszczonym na portalu Facebook. Na profilu I. Rozowskiego pojawiła się informacja, jakoby „proukraińscy ekstremiści” mieli uniemożliwić mu udzielenie pomocy ludziom uwięzionym w płonących budynkach w Odessie. Rozowskiej opisał także bestialstwa, których mieli się dopuścić ukraińscy bojownicy. Jego relacja zyskała ogromną popularność w rosyjskich mediach społecznościowych, została także przetłumaczona na języki angielski i niemiecki. Wkrótce jednak okazało się, że zdjęcie I. Rozowskiego umieszczone na profilu to w rzeczywistości zdjęcie innego lekarza – dentysty pochodzącego z Północnego Kaukazu. Profil ten okazał się zatem narzędziem trollingu, za którego pomocą rosyjska propaganda wywierała wpływ na emocje i poglądy zewnętrznego i wewnętrznego audytorium. Oprac. na podst.: *Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine. NATO Report*, Riga 2014, s. 27–28.

- masowe rozpowszechnianie w mediach zdjęć poległych żołnierzy ukraińskich, zniszczonego sprzętu wojskowego oraz śmierci cywilów, w celu zastraszenia i zniechęcenia obywateli Ukrainy do podejmowania służby wojskowej,
- eksponowanie w przekazie medialnym wszelkich napięć politycznych w Kijowie, sporów i konfliktów wewnątrz koalicji rządzącej, co miało spowodować podważenie zaufania do nowych władz,
- wykorzystanie kwestii dotyczącej dystrybucji gazu do uświadomienia państwom europejskim, że za wszelkie przyszłe problemy związane z przesyłem tego surowca będzie odpowiedzialna Ukraina. W tym kontekście było widoczne tworzenie na Zachodzie prorosyjskiego lobby znajdującego oparcie w partiach eurosceptycznych⁷⁸.

Opozycja, która przejęła władzę na Ukrainie, przez długie tygodnie nie wykazywała zainteresowania sytuacją ukraińskich jednostek stacjonujących na Krymie, które były niedofinansowane i niedozbrojone. Podważyło to zaufanie żołnierzy do cywilnego kierownictwa kraju. Ponadto dowództwo ukraińskich oddziałów stacjonujących na półwyspie nie otrzymało żadnych wytycznych, instrukcji ani rozkazów. Do działań mających na celu opanowanie Krymu przystąpiono w nocy z 27 na 28 lutego 2014 r. Grupa uzbrojonych mężczyzn wtargnęła do obiektów mieszczących miejscowy parlament oraz rząd Autonomicznej Republiki Krymu w Symferopolu i wywiesiła rosyjskie flagi państwowe. Incydent ten całkowicie zaskoczył siły ukraińskie, które w zaistniałej sytuacji nie zdobyły się na żadne przeciwdziałanie⁷⁹. Nie można wykluczyć, że tę pierwszą grupę uderzeniową podającą się za tzw. Samoobronę Krymu tworzyli żołnierze i funkcjonariusze rosyjskich sił specjalnych. W tym kontekście nasuwa się bowiem analogia do przebiegu wstępnej fazy interwencji wojsk radzieckich w Afganistanie, gdzie 27 grudnia 1979 r. o godzinie 7.20 funkcjonariusze oddziału „Alfa”, który podlegał 1. Zarządowi Głównemu KGB, ubrani w mundury afgańskiej armii wylądowali na lotnisku w Kabulu i dokonali zajęcia pałacu prezydenckiego⁸⁰. W momencie rozpoczęcia operacji na Krymie siły ukraińskie i rosyjskie były mniej więcej wyrównane (ponad 14,5 tys. żołnierzy i marynarzy ukraińskich przeciwstawiono 15 tys. żołnierzy rosyjskich). W ostatnich dniach lutego przewaga strony rosyjskiej zaczęła się gwałtownie zwiększać. Przyczyniło się do tego tworzenie kolejnych oddziałów tzw. Samoobrony Krymu oraz przerzucanie rosyjskich jednostek wojskowych z terytorium FR, w czym decydującą rolę odgrywała Flota Czarnomorska. Rygorystyczne przestrzeganie ciszy radiowej uniemożliwiło zlokalizowanie ośrodków kierowniczych i węzłów informacyjnych Rosjan. Z pojazdów

⁷⁸ E. Магда, *Гибридная война...*, s. 295–304. Por. J. Szostek, J. Hutchings, *Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine Crisis*, w: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, R. Sakwa, A. Pikulicka-Wilczewska (red.), Bristol 2015, s. 183–197; E. Gaufman, *Memory, Media, and Securitization: Russian Media Framing of the Ukrainian Crisis*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society” 2015, nr 1, s. 141–175; J. Biersack, Sh. O’Lear, *The Geopolitics of Russia’s Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy*, „Eurasian Geography and Economics” 2014, nr 55, s. 247–269.

⁷⁹ S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies” 2014, nr 27, s. 363–373; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego...*, s. 107.

⁸⁰ M. Hassan Kakar, *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982*, Berkeley 1995, s. 21–22.

rebeliantów poruszających się po terenie półwyspu zdjęto tablice rejestracyjne, z mundurów regularnych wojsk rosyjskich zaś usunięto wszelkie oznaki przynależności państwowej i organizacyjnej. Ponadto bojownicy tworzący formacje nieregularne dysponowali różnorodnym uzbrojeniem i umundurowaniem, co uniemożliwiło ich identyfikację⁸¹.

Jak wykazano w niniejszym opracowaniu, autorzy koncepcji „małej wojny” i „wojny buntowniczej”, a także współcześni rosyjscy wojskowi, szczególną wagę przywiązywali do wykorzystania „potencjału protestu” w kraju przeciwnika. Dlatego też nie może dziwić fakt, że wykorzystanie lokalnych partii i organizacji politycznych, inspirowanych, finansowanych i rozwijanych przez Kreml, było jednym z podstawowych elementów operacji krymskiej. W działaniach wzięła udział znaczna liczba tego rodzaju organizacji. Były to: „Wybór Ukrainy” pod przewodnictwem Wiktora Miedwiedczuka, Rosyjska Jedność Siergieja Aksionowa, ps. „Goblin”, szefa lokalnej mafii (mimo iż jego partia cieszyła się niespełna czteroprocentowym poparciem, Aksionow został premierem samozwańczego rządu utworzonego w Symferopolu). W poczet tego typu organizacji należy zaliczyć działaczy Związku Kozaków Krymskich, Krymski Front, aktywistów Bloku Rosyjskiego, Narodowego Ruchu Wyzwolenia i Sojuszu Taurydy oraz Eurazjańskiego Związku Młodzieży pod przywództwem Pawła Kaniszczewa i Artura Dugina⁸².

Głównym orężem stosowanym przez stronę rosyjską podczas operacji krymskiej były zarówno działania noszące znamiona dywersji ideologicznej, jak i środki tzw. zarządzania refleksyjnego (ros. *‘рефлексивное управление’, ‘рефлексивный контроль’*). Pojęcie zarządzanie refleksyjne oznacza całokształt technik manipulacji i sterowania społecznego składający się z metod energetycznych (siła, przymus, presja, strach) i informacyjno-psychologicznych (propaganda, dezinformacja), których przygotowanie opiera się na stworzeniu specjalnego modelu przeciwnika imitującego jego zachowania⁸³. Jako przykład tego rodzaju działań może posłużyć dezinformacja dotycząca przekazania 3 marca 2014 r. przez agencję Interfax-Ukraina, powołującej się na nieoficjalne źródło w ukraińskim ministerstwie obrony, wiadomości dotyczącej ultimatum wystosowanego przez dowództwo Floty Czarnomorskiej do oddziałów ukraińskich blokowanych na Krymie. Zgodnie z treścią tego ultimatum, gdyby do 4 marca 2014 r., do godz. 5.00, oddziały te nie skapitulowały, to wojska rosyjskie oraz rosyjscy i prorosyjscy bojownicy mieli przeprowadzić atak na wszystkie obiekty znajdujące

⁸¹ M. Galeotti, *‘Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t*, w: *Ukraine and Russia...*, s. 156–165; Ch.K. Bartles, R. McDermott, *Russia’s Military Operation in Crimea. Road – Testing Rapid Reaction Capabilities*, „Problems of Post-Communism” 2014, nr 61, s. 54–59; A. Lavrov, *Russian Again: The Military Operation for Crimea*, w: *Brothers Armed...*, s. 157–187. Por. A.M. Гольц, *Чемвёрное взятие Крыма*, „Pro et Contra” 2014, nr 18, s. 45–56.

⁸² Л. Слесарева, *Война нового тина* [online], <http://psyfactor.org/news/crymwar2.htm> [dostęp: 1 IX 2015]. Szczegółowy wykaz zidentyfikowanych organizacji, oddziałów najemnych i innych formacji zbrojnych biorących udział w walkach na Ukrainie po stronie rosyjskiej zawiera opracowanie: N. Mitrokhin, *Infiltration, Instruction, Invasion: Russia’s War in the Donbass*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society” 2015, nr 1, s. 219–249. Por. K. Rękawek, *Neither “NATO’s Foreign Legion” Nor the “Donbass International Brigades”*: *(Where Are All the) Foreign Fighters in Ukraine?*, „PISM Policy Paper” 2015, nr 6, s. 1–12.

⁸³ С.А. Комов, *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль” 1997, nr 4, s. 18–22; В.А. Лефевр, *Рефлексивное управление, моделирование и мораль. Доклад на международном симпозиуме «Рефлексивные процессы и управление»*, Москва 2000, w: *Рефлексия*, В.Е. Лепский (red.), Москва 2003, s. 454–455; T.L. Thomas, *Russia’s Military Strategy in Ukraine: Indirect, Asymmetric and Putin – Led*, „Journal of Slavic Military Studies” 2015, nr 28, s. 456–458.

się w rękach Ukraińców. Informacja ta została przez stronę rosyjską zdementowana. Celem jej przekazania miało być prawdopodobnie wpłynięcie na stanowisko strony ukraińskiej na Radzie Bezpieczeństwa ONZ⁸⁴. Podejmowano także próby dezintegracji i osłabienia morale ukraińskiej armii. Jednym z takich działań było mianowanie 24 marca 2014 r. na zastępcę dowódcy Floty Czarnomorskiej adm. Denisa Bierzowskiego, który opowiedział się po stronie Rosjan (doszło do tego 2 marca). W ten sposób dano czytelny sygnał wszystkim żołnierzom ukraińskim, że Federacja Rosyjska doceni zasługi każdego, kto przyczyni się do wsparcia jej działań na Krymie⁸⁵. Ponadto wykorzystano to, że większość ukraińskich żołnierzy wraz z rodzinami mieszkała na Krymie. Dzięki temu znaczna ich część przeszła na stronę rosyjską lub zdezerterowała. Tylko 20 proc. ukraińskich żołnierzy zdecydowało się pozostać w siłach zbrojnych Ukrainy. W czasie operacji doszło do natychmiastowego tworzenia alternatywnego ośrodka władzy. Dnia 11 marca 2014 r. kontrolowany przez Moskwę krymski parlament ogłosił niepodległość Autonomicznej Republiki Krymskiej, a pięć dni później odbyło się „referendum”. W jego wyniku nastąpiło przyłączenie półwyspu do Rosji. Dzień 16 marca 2014 r., w którym przeprowadzono referendum, można uznać za cezurę wyznaczającą koniec operacji⁸⁶.

Zakończenie

Scenariusz przebiegu operacji krymskiej został następnie powtórzony we wschodnich obwodach państwa ukraińskiego. Aneksja Półwyspu Krymskiego oraz kolejne etapy konfliktu stanowią potwierdzenie wykorzystania przez Rosję udoskonalonych i dopracowanych koncepcji „małej wojny” i „wojny buntowniczej”. Rosjanie nie zaprezentowali tu żadnych nowatorskich rozwiązań. W ogromnej mierze stanowią one przykład prowadzenia działań na podstawie wspomnianych tu koncepcji. Istotnym novum jest natomiast zastosowanie nowoczesnej techniki zarówno w sferze walki informacyjnej, jak i w konwencjonalnych działaniach zbrojnych. Mimo to, główne założenia, mechanizmy i cele walki pozostały niezmiennie. W związku z tym teorie o istnieniu nowej, charakterystycznej dla Rosji, koncepcji wojny hybrydowej należy uznać za niezgodne z rzeczywistością. Trzeba podkreślić, że teorie operacji hybrydowych oparte na jednolitym wzorcu trudno odnieść do rosyjskiej, elastycznej specyfiki prowadzenia działań wojennych. Na przykład interpretacja przebiegu operacji krymskiej i dalszych działań rosyjskich nie może być dokonywana bez pominięcia szczególnych uwarunkowań, w których dochodziło do realizacji tych przedsięwzięć. Działania Rosjan na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym były uzależnione, i nadal są, od specyficznej sytuacji, w której znalazło się państwo ukraińskie, oraz od jego specyfiki kulturowej, etnicznej, politycznej i geograficznej. W związku z tym działania rosyjskie miały i mają charakter unikatowy – nie mogłyby być one zrealizowane w innych warunkach niż te, które Rosja stworzyła na Ukrainie. Były one pochodną gruntownej analizy

⁸⁴ M. Wrzosek, *Krym – polityczno-militarne aspekty konfliktu*, „Kwartalnik Bellona” 2014, s. 24; A. Wilk, *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie* [online], <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie> [dostęp: 1 IX 2015].

⁸⁵ M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego...*, s. 111.

⁸⁶ P. Пухов, *Муф о «зубродной войне»...*, s. 1; J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 23–24.

wywiadowczej wszelkich czynników, cech i uwarunkowań ukraińskiej państwowości. Inwazja zbrojna na Krym stanowiła natomiast podsumowanie poprzedzających ją przedsięwzięć.

Uwzględniając specyfikę rosyjskiej kultury strategicznej i myśli wojskowej wyrażonych w omówionych w niniejszym opracowaniu teorii i praktyce „małej wojny” i „wojny buntowniczej”, należy podkreślić, że główną uwagę przywiązuje się w Rosji do działań prowadzonych w czasie poprzedzającym interwencję zbrojną. Przybierają one charakter niemilitarny i są uzależnione od wielu indywidualnych czynników decydujących o stanie danego państwa lub regionu. Próbując przewidzieć rosyjską logikę działania, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na niedoskonałości i słabości własnej organizacji państwowej, specyfikę kulturową i etniczną kraju, stan elit przywódczych zarówno w wymiarze zbiorowym, jak i indywidualnym oraz na kwestie dotyczące mniejszości narodowych, tak wewnątrz państwa, jak i poza jego granicami. Pogłębionej analizie wymagają wszelkiego rodzaju negatywne tendencje i procesy zachodzące w państwie oraz ich źródła. Analiza tego rodzaju zagrożeń wymyka się jednolitym, schematycznym szablonom charakteryzującym koncepcje zagrożeń hybrydowych i wojen hybrydowych, stawiając przed kontrwywiadem ogromne wyzwania w postaci pozyskiwania, wyszkolenia i rozbudowywania kadry wysoko wykwalifikowanych ekspertów z różnych dziedzin wiedzy.

Warto także podkreślić, że rosyjskie rozumienie przyczyn, przebiegu oraz skutków konfliktów ma charakter geopolityczny, czyli przestrzenny. Oznacza to, że według Rosjan działania są prowadzone w przestrzeni geograficznej, ekonomicznej, informacyjno-cybernetycznej oraz informacyjno-psychologicznej danego państwa. Z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski konieczne jest zatem stworzenie doktryny bezpieczeństwa informacyjnego RP, uwzględniającej rosyjską specyfikę działań. Stanowiłaby ona punkt odniesienia dla działalności legislacyjnej, precyzyjnie definiując zagrożenia i ich skutki. Państwo polskie nie dysponuje potencjałem materialnym, technologicznym i finansowym, aby przygotować symetryczną odpowiedź na rosyjskie formy oddziaływania informacyjnego. Pewną próbą udzielenia takiej odpowiedzi może być jednak prowadzenie szerokiej akcji informacyjnej i edukacyjnej w społeczeństwie oraz pogłębianie specjalistycznych studiów nad rosyjską myślą wojskową, strategią i historią rosyjskiej wojskowości, bez zamykania się tylko i wyłącznie w kręgu zachodniej sztuki wojennej.

Strategiczne scenariusze na najbliższe lata powinny zakładać zagrożenie nie tylko rosyjską agresją rozumianą tutaj wielowątkowo jako rozegranie polskiego „obszaru sworzniowego”⁸⁷ bez własnego zaangażowania bezpośredniego. Należy także

⁸⁷ Mianem sworzni geopolitycznego lub obszaru sworzniowego określa się państwa, których znaczenie nie wynika z ich potęgi czy ambicji, tylko raczej z ważnego położenia geograficznego i skutków ich potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych. To, które państwo pełni rolę sworzni geopolitycznego, wynika najczęściej z jego położenia geograficznego; niekiedy państwa te zyskują dzięki temu szczególną rolę, gdyż mogą umożliwić ważnemu graczowi dostęp do istotnych obszarów lub też go blokować. W pewnych przypadkach sworzni geopolityczny może stanowić tarczę obronną dla kluczowego państwa czy nawet regionu. Niekiedy samo istnienie sworzni geopolitycznego ma bardzo istotne konsekwencje polityczne i kulturalne dla jednego z sąsiadów, będącego bardziej aktywnym graczem geostrategicznym. Z tego względu głównym aspektem globalnej geostrategii Ameryki jest identyfikacja i ochrona państw, które w epoce po zakończeniu zimnej wojny pełnią rolę sworzni geopolitycznych. Oprac. na podst.: Z. Brzeziński, *Wielka Szachownica: główne cele polityki amerykańskiej*, tłum. T. Wyżyński, Warszawa 1998, s. 40–41 i 46–47; L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2010, s. 13–14; L. Sykulski, *Wojna hybrydowa z Ukrainą (zachodnią)?* [online], <http://geopolityka.net/wojna-hybrydowa-z->

uwzględnić możliwą federalizację (rozpad) Ukrainy i związane z tym scenariusze rozwoju sytuacji. W dalszej perspektywie konieczne jest uwzględnienie ewentualności wystąpienia konfliktów na terytorium krajów bałtyckich i Mołdawii, przy pośrednim lub bezpośrednim zaangażowaniu Rosji, oraz konflikt polsko-białoruski.